

Sınırlı Bir Külliyattan Edebî Bir Temsile: Osmanlı Mühürlerinin Okunabilirliği İçin Mühür Metinlerinin Kalıplarına Dair Tematik Bir Tasnif Teklifi

From a Limited Corpus to Literary Representation: Toward a Thematic
Classification of Seal Text Formulae for Improving the Legibility of Ottoman Seals

Nimet İpek¹

¹ Sabancı Üniversitesi, Tarih Bölümü; İstanbul Medipol Üniversitesi, Seçmeli Eğitim Merkezi, İstanbul, Türkiye

Öz

Bu makale, Osmanlı yazma eserlerinde yer alan mühür metinlerini edebî bir tür olarak ele almakta ve bu kısa metinlerin yapı, formülasyon ve kişiselleştirme biçimlerini incelemektedir. Çalışmada mühür metinlerinin, çoğunlukla secili nesir ya da kafiyeli manzum ifadelerden oluştuğu ve sınırlı bir metinler havuzundan türediği savunulmaktadır. Makalenin temel iddiası, bu metinlerin mühür sahibinin ismiyle uyumlu olacak şekilde seçilmiş esmâ-i hüsnâ üzerinden biçimlendiğidir. Bu sayede bu kamusal metinler üzerinden bireysel temsil, edebî bir şekilde kurular. Bu çerçevede çalışma, söz konusu mühür metinleri havuzunun yapısını ortaya koymak ve mühürlerin okunmasına yardımcı olacak temel motif ve ifade kalıplarını derlemek suretiyle yapılan bu tasnif üzerinden mühür okumalarına yeni bir metodolojik katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın dayandığı kaynaklar arasında Yazma Eserler Kurumunun Mühür Veritabanı ile Atatürk Kitaplığı ve Süleymaniye Kütüphanesindeki çeşitli mühür derlemeleri ve bunlardan bağımsız şekilde yazmalarda görülen örnekler yer almaktadır.

Abstract

This article examines the seal inscriptions found in Ottoman manuscripts as a literary genre and analyzes the ways in which these short texts are structured, formulated, and personalized. It argues that most seal inscriptions consist of rhymed prose or verse expressions and are derived from a limited textual corpus. The main claim of the article is that these texts were shaped through a selection of al-asmâ' al-hüsnâ (beautiful names of God) in harmony with the seal owner's name. This public text likely creates an individual representation through a displayed literary talent. Within this framework, the study aims to reveal the structure of this corpus of seal inscriptions and compile the main motifs and formulaic expressions that can facilitate their reading, thereby offering a new methodological contribution to seal studies. The sources of the study include the Seal Database of the Manuscript Institution of Türkiye, various seal compilations in libraries, as well as examples found independently in manuscripts.

Anahtar Kelimeler

Edebiyat, Osmanlı Kültür Tarihi, Yazma Kitaplar, Mühür, Aruz

Keywords

Literature, Ottoman Cultural History, Manuscripts, Seal, Prosody

“ Atıf | Citation: İpek, Nimet. "From a Limited Corpus to Literary Representation: Toward a Thematic Classification of Seal Text Formulae for Improving the Legibility of Ottoman Seals", *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review* 16/1: 22-63, <https://doi.org/10.26650/iuitd.2026.1848084>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2026. İpek, N.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding Author: Nimet İpek nimet.ipek@sabanciuniv.edu

Extended Summary

This study approaches the seal inscriptions found in Ottoman manuscripts both as auxiliary elements indicating ownership and as texts through which individuals constructed public representation through the literary form utilized. Existing scholarship on Ottoman seals has largely focused on inventory-making, typological classification with reference to waqf seals, and diplomatic function. In contrast, the literary structure of seal inscriptions, the formulaic expressions used, and the ways in which individual representation is articulated through these short texts have received little attention. This study, therefore, seeks to address this gap by examining seal inscriptions as part of a shared textual corpus circulating within the Ottoman cultural milieu.

The central argument of this article is that Ottoman seal inscriptions were largely drawn from a limited yet widely shared pool of textual formulas. These formulas were then subsequently personalized according to the seal owner's name, preferred *al-asmā' al-ḥusnā*, or literary tastes. This process of personalization operates not only at the level of content but also through literary devices such as rhyme and assonance. Seal inscriptions may therefore be understood less as products of individual creativity than as public texts that acquired meaning within a shared literary tradition and served to articulate individual representation in the public sphere. In this sense, the seal functions not only as a physical object or a documentary device but also as a surface upon which cultural and symbolic self-representation is inscribed.

Methodologically, this study uses a deliberately ahistorical approach. Rather than tracing chronological developments, the study focuses on textual repetition and circulation. Two criteria are employed to identify a given expression as a formulaic seal inscription: first, its appearance in seals belonging to different individuals; and second, its exact repetition in seals that cannot historically be attributed to the same person. These criteria aim to demonstrate that seal inscriptions were embedded in a shared textual repertoire. In this regard, the study excludes uniquely composed seal inscriptions for individual use. In reading and interpreting the seals, textual content is considered in conjunction with layout, script, accompanying ownership notes, and contextual evidence.

The seal inscriptions examined in the study are grouped into four broad thematic clusters that reflect recurring patterns of expression. The first cluster consists of inscriptions in which the personal name appears in a relatively plain form, often accompanied by identifiers such as *bende*, *abduhu*, or *el-fakīr*, which means entirely servant. In such cases, the name may appear on its own or alongside Qur'ānic verses or prophetic or aphoristic sayings. The second cluster comprises inscriptions centered on trust and reliance upon God. This cluster frequently employs expressions derived from the verbal roots w-th-q, w-k-l, and ḥḥ-s-b. The third cluster includes supplicatory and wish-bearing inscriptions, in which Persian formulas are particularly prominent, although Arabic and Turkish examples are also considered. The fourth cluster consists of inscriptions formed through *ism al-fā'il* that describe the seal owner. They often appear in the form of compound phrases in Persian. These clusters should not be understood as rigid categories but rather as recurring expressive tendencies within the broader corpus of seal inscriptions.

Beyond the rhyming structure of a seal inscription, an additional element that facilitates the

reading and interpretation of seal inscriptions is the relationship between names and recurring motifs. Names such as Halil, Ali, and Süleyman are frequently associated with specific allusions rooted in religious narratives and literary conventions. The name Halil tends to appear alongside motifs such as fire, station, or the rose; Ali is often linked to notions of elevation, the Kawthar, and knowledge; and Süleyman is commonly associated with seals (*mühr*), signet rings (*nigîn*), and *mîhr*. These motifs situate seal inscriptions within a wider literary repertoire, allowing them to be read beyond the level of individual identity.

Treating seal inscriptions as literary and public texts, this study departs from approaches that restrict seals to archival or diplomatic analysis. This study proposes a methodological framework that facilitates the reading, interpretation, and attribution of seals encountered in manuscripts and documents through the identification and classification of inscriptional formulas. In doing so, the study seeks to reposition seal inscriptions within the fields of cultural and literary history, extending their relevance beyond codicology, diplomatics, and museology.

This study has certain limitations. Endowment seals and multilingual seals fall outside its scope. Similarly, the historical distribution and circulation channels of seal inscriptions are not examined in detail. Nevertheless, future research remains open to questions concerning the mechanisms through which seal inscriptions became public, the temporal concentration of particular formulas, and the relationship between language choice and broader cultural transformations. In brief, this study argues that Ottoman seal inscriptions should be understood as products of a shared literary tradition rather than as isolated expressions of individual creativity. Approaching seals from this perspective not only enhances their readability but also opens new avenues for interpreting the cultural and literary landscape in which they were produced and circulated.

Giriş

İslam yazma kültürü içerisinde farklı coğrafyalarda karşımıza çıkan mühürler, Osmanlı sahasında belirgin bir edebî formasyon kazanarak özgün bir temsil dili üretmiştir. Bu mühür metinleri ister Farsça ister Türkçe ya da Arapça olsun, çoğunlukla secili mensur ifadelerden, zaman zaman ise kafiyeli manzum parçalardan oluşur. Bu yazı, mühürlerde yer alan bu kısa metinlerin ne ölçüde edebî nitelikler taşıdığı konusunu ele alır. Bu noktada bu makalenin temel iddiası, mühür metinlerinin dar ama yaygın biçimde kullanılan bir metinler havuzuna dayandığı üzerinedir. Nitekim mühür metinlerinde genellikle benzer edebî ifadelerin, mühür sahibinin ismine uyarlanarak yeniden üretildiği görülür. Bu bağlamda yazının temel argümanı, mühür metinlerindeki edebî ifade biçimlerinin, özellikle seciler ve kafiyelerin, kişinin ismiyle uyumlu şekilde kurulduğunu ortaya koymaktır. Mühürlerde bu uyum çoğunlukla, şahıs ismiyle kafiyeli veya secili bir esmâ-i hüsnâ (Allah'ın isimleri yahut Allah'ın 99 ismi) üzerinden sağlanır. Bu çerçevede mühür metinleri genellikle sınırlı bir mühür metinleri havuzundan seçilen süslü ve edebî ifadelerin, bireyin ismiyle biçimsel ve anlamlı bir uyum içinde yeniden düzenlenmesiyle ortaya çıkar. Yazının ikinci iddiası ise, birinci iddia ile bağlantılı olarak, bu metinlerin okunmasına yardımcı olacak temel düzeyde bir motif ve kalıp listesinin sunulmasıdır. Böylelikle bu yazı ile mühür okumaları ve daha geniş bağlamda yazma eser araştırmaları için yeni bir metodolojik katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Bu makalenin hazırlanmasında temel alınan çeşitli kaynaklar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Yazma Eserler Kurumunun hazırladığı Mühür Veritabanı'dır. Bu veri tabanının en önemli özelliği, mühürlere dair toplu bir külliyyatı gözler önüne sermesidir. Bununla birlikte, bir nevi başlangıç düzeyinde bir mühür veri tabanı niteliğinde olan mühür derlemeleri de kullanılmıştır. Örneğin Atatürk Kitaplığı'nda OE. Yz. 1547 numarada ve Süleymaniye Kütüphanesi Süheyl Ünver Dosya 306'da yer alan mühür metinleri derlemeleri bu çalışmaya kaynaklık yapmıştır. Bu türden kaynakları kullanarak ve yukarıda anlatılan iki temel iddia çerçevesinde bu yazının amaçları, mühür metinleri külliyyatının varlığını dile getirmek, bunu ede-

biyat çalışmaları içine yerleştirmek ve bu korpus üzerinden mühürlerin okunmasını kolaylaştırmaktır.

1. Literatür Değerlendirmesi

Bu yazı, Osmanlı mühürleri üzerine ilk çalışmalardan biri olması nedeniyle geniş bir literatür değerlendirmesini gerekli kılmıştır. Amaç, ele alınan yaklaşımın konumunu ve mühür çalışmalarının muhtemel yönlerini göstermektir. Osmanlı Devleti'nde gerek şahısların gerek ehl-i kalemin mühür kullanımında gelişmiş bir pratiğe sahip olduğu söylenebilirse de Osmanlı mühürlerine dair tespit edilebilen birincil bir kaynak bulunmamaktadır.¹ Kimlerin mühür taşıdığı ya da “mühür taşımaya hakkı” olduğu sorusu bu yazının kapsamı dışında kalmakla birlikte dikkate değerdir.² Üç dilde³ ve yuvarlak, sekizgene, amorf formlardan çiçek, şemse ve Mevlevî sikkesine uzanan geniş bir biçim repertuarına rağmen Osmanlı mühürleri⁴ sınırlı sayıda ikincil çalışmaya konu olmuş, mevcut çalışmalar çoğunlukla envanter çıkarma ile sınırlı kalmıştır.

Osmanlı mühürleri üzerine ilk çalışma, Joseph von Hammer-Purgstall'in 1849'da Viyana'da yayımlanan *Abhandlung über die Siegel der Araber, Perser und Türken* adlı kitabıdır.⁵ Hammer bu eserinde yetmiş iki mühür ele alır; hükümdar, sadrazam, hazine memurları, valiler ve şahıs mühürlerini ayrı başlıklar altında tasnif eder ve arşiv belgelerinde rastladığı örnek mühür baskılarını sunar. Osmanlı diplomatikası bağlamında mühürlerin önemini vurgulayan bir diğer isim ise Mübahat Kütükoğlu'dur.⁶ *Osman-*

1 Örneğin Babür sahasında bu türden birincil metinler vardır. Rahmetî b. Ataullah, *Kenzü'l-İktisâb der Fenn-i Mühr-Kenî ve Hünerhâ-yi Vâbeste (İnceleme-Tenkiltli Metin)*, haz. Arif Nevşâhî (Tahran: 1387/2008), 63. Türkçe tercümesi için bk. Azer Mona Ateş, TÜYEK Mühür Veritabanı, “Kenzü'l-İktisâb: Mühür Oymacılık Sanatı ve İlgili Zanaatlara Dair Manzum Risâle,” (Erişim 1 Eylül 2025). Bu konuda ayrıca bk. Nimet İpek, TÜYEK Mühür Veritabanı, “Âyîn-i Niğîn-i Şehinşâhî (Şehinşahlık Mührü Geleneği),” (Erişim 1 Eylül 2025).

2 Örneğin, 1170 tarihli şu Osmanlı belgesi Kitabhane-i Hümayun evkafı mukataalarından olan Aydın sancağındaki Bozdoğan mukataası eşraf ve ahalisinin voyvodadan memnuniyetini ifade etmek amacıyla toplu olarak onayladıkları bir belgedir. Bu belgede kimi isimler mühür kullanmışken kimileri parmak basmışlardır. Bu belge üzerinden kimlikler, şahısların mühürleri ve mühür sahibi olmayanlar üzerinden bir tartışma yürütülebilir. Osmanlı Arşivleri (BOA), Ali Emiri III. Osman [AES.OSM.III] 17-1166.

3 Osmanlı mühürleri için konuşulduğunda özellikle 19. yüzyıl ve devamında mühür metinlerinde, biri Türkçe diğeri Grekçe, İbranice, Latince, Fransızca olmak üzere iki dilli kimliklere daha sık rastlanmaktadır. bk. *Mühür Koleksiyonu*, Arkeoloji Müzesi 1650, 52b-54a. Avrupalı misyonların İstanbul'da, tamamıyla Arap harfleri şeklinde kazınan mühürleri için Hammer ayrı bir başlık açar. bk. Joseph von Hammer-Purgstall, *Abhandlung über die Siegel der Araber, Perser und Türken*, “İstanbul'da Hakkedilen, Avrupalılara Ait Mühürler,” (Viyana: Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1849), 89-100.

4 Mühürler Yuvarlak, Oval, Kare, Dikdörtgen, Beşgen, Altıgen, Yediggen, Sekizgen, Kalp, Damla, Badem, Şemse, Sikke, Çiçek şekillerinde tasnif edilebilir. bk. TÜYEK Mühür Veritabanı.

5 Joseph von Hammer-Purgstall, *Abhandlung über die Siegel der Araber, Perser und Türken* (Viyana: Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1849). Eserin Türkçe tercümesi için bk. Joseph von Hammer-Purgstall, *Osmanlı Mühürleri*, çev. Ümit Öztürk (İstanbul: Pera Yayınları, 1999).

6 Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018).

lı Belgelerinin Dili (Diplomatik) adlı eserinde padişah mühürleri dışında resmî, vakıf ve şahsi mühürlerden örnekler verir. Ayrıca tatbik ve sahh mühürlerini ekleyerek Hammer'in tasnifinden farklı bir sınıflama önerir.

Mühürlerle ilgili katalog çalışmaları da erken bir dönemde başlamıştır. Halil Edhem Eldem'in *Kurşun Mühür Kataloğu*, bu alandaki ilk envanter çalışması olarak kabul edilebilir.⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Topkapı Sarayı Müzesi Mühürler Seksiyonu Rehberi* ise bu müzecilik odaklı yaklaşımı Topkapı Sarayı bağlamında sürdürür.⁸ Kurum envanterlerine dayalı olarak İstanbul Deniz Müzesi⁹ ve Askerî Müze¹⁰ mühür koleksiyonları da ayrıntılı biçimde tasnif edilmiştir. Bunlardan farklı olarak, Haluk Perk'in tılsımlı mühürler koleksiyonu üzerine hazırlanan ve 2010'da yayımlanan katalog, Selçuklular dâhil uzun bir zaman diliminde kullanılan tılsım mühürlerine dair bütüncül bir panorama sunar.¹¹

Müzecilik ve arşiv odaklı çalışmalar, Günay Kut ve Nimet Bayraktar'ın çalışmasıyla yeni bir yön kazanmıştır. *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri* (ilk baskı 1984), yazma eserlerdeki vakıf mühürlerine dikkat çekerek önemli bir boşluğu doldurmuştur.¹² Müzecilik ve arşiv kaynakları odaklı yapılan çalışmalar, Günay Kut ve Nimet Bayraktar'ın yaptığı çalışma ile istikamet değiştirir. Bu çalışma, yeni bir mühür kaynağı olarak yazma eserlerin önemine dikkatleri çeker. *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri* ismiyle ilk baskısı 1984'te yapılan kitap, yazma eserlerde karşımıza çıkan vakıf mühürlerinin küçük ama önemli bir seçkisini sunarak büyük bir boşluğu doldurmuştur. 2021 senesinde TÜYEK tarafından güncellenen ve yeni vakıf mühürlerini içerecek şekilde genişletilmiştir.¹³ 2022 yılında Yazma Eserler Kurumunun kullanıma sunduğu Mühür Veritabanı, yazma kitap çalışmaları için son

7 Halil Edhem, *Müze-i Hümayun Kurşun Mühür Kataloğu: Arap Bizantin ve Osmanlı kurşun mühürlerine mahsusdur* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1321 H [1904]).

8 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Topkapı Sarayı Müzesi Mühürler Seksiyonu Rehberi = Guide Book of the Seals Section of Topkapı Saray Museum* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi, 1959).

9 Nuran Bal, *İstanbul Deniz Müzesi Osmanlıca Mühür ve Damga Koleksiyonu* (İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü, 2008).

10 İsmail Orman, *Askerî Müze Mühür, Damga ve Kaşe Koleksiyonu* (İstanbul: Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, 2011).

11 *Osmanlı Tılsım Mühürleri: Haluk Perk Koleksiyonu* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2010).

12 Günay Kut - Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984). Eserin ilavelerle hazırlanmış yeni baskısı için bk. Günay Kut - Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, ilavelerle haz. Tenzile Derin ve Ahmet Çınar (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021). Kitapta bulunan tüm mühürler Yazma Eserler Kurumunun Mühür Veritabanı'nda da yer almaktadır.

13 Günay Kut ve Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1984). Günay Kut ve Nimet Bayraktar (haz.); A. Çınar, Tenzile D. Şahal, Muhammed Şahin ve Muhammed F. Ünlü (yayın hazırlayanlar), *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021).

derece önemli olan mühürlerin toplu ve detaylı bir envanterini sunmak noktasında kıymetli bir adım atmıştır.¹⁴

İslam kültür çevrelerinde üretilen, yazma kitaplar odağında yürütülen ve uzun süre envanterle sınırlı kalan mühür çalışmalarına Boris Liebreuz yeni bir yönelim kazandırmıştır. Liebreuz, 2022 tarihli “What is in a Seal” makalesinde, yazmalardaki mühürlerin yalnızca temellük ifade etmeyebileceğini, kitapların bir kurum içindeki denetimi ve kontrolüne de işaret edebileceğini ileri sürerek mühürün fonksiyonuna odaklanır.¹⁵ ‘Abdulbâkî b. Arabî'nin mühürleri üzerinden geliştirdiği bu yaklaşım, yazma kitap çalışmalarında mühre yeni bir yorum alanı açmıştır. Liebreuz ayrıca vakıf mühürleri üzerine yaptığı başka bir çalışmada, bu mühürleri tasnif ve değerlendirmeye tabi tutmuştur.¹⁶

Mühürlerin sosyal ve kültürel referanslarına dair yapılan çalışmalar, o zamana kadar envanter odaklı yapılmış olan çalışmaların ardından daha verimli bir alan oluşturmuştur. Elif Sezer Aydın, mühür kullanıcılarının bir profilini çıkarır. Bunu popüler hikâye kitapları üzerinden yapar.¹⁷ Beyza Murat-Abdulkarimov'un kaleme aldığı “Gülzâr-ı Savâb Nüshalarında Kullanılan Mühürler Üzerinden Bir Okur Profili Çıkarma Teşebbüsü” isimli çalışması vardır.¹⁸ Bu çalışma ile mühürlerin sosyal tarihe kaynaklığı sorgulanır.

Şahıs mühürlerinin kültürel ve toplumsal referanslar taşıdığını ileri süren çalışmalar da bulunmaktadır. Aykut Kurtoğlu, “Mühürün Söyledikleri: Mühürler Sahiplerine Dair Neleri Belirtir?” adlı yazısında mühürlerin sunduğu onomastik ve kimlik bilgilerine odaklanır.¹⁹ Nimet İpek ise “Dönüşen Kimlikleri Belgelemek: Osmanlı Bireylerinin Yeniden Mühür Kazıtma Pratikleri Üzerine Gözlemler” başlıklı çalışmada, birden fazla mühür kullanan kişilerin mühür değiştirme pratiklerini inceleyerek, mühür

14 İslam mühürlerinin veritabanı mantığıyla hazırlanarak dijital ortamda araştırmacıların kullanımına sunulmasına yönelik ilk örnek, Chester Beatty tarafından oluşturulan *Islamic Seals Database* adlı veritabanıdır. Ancak bu veritabanı günümüzde erişime açık değildir.

15 Boris Liebreuz, “What's in a Seal? Identification and Interpretation of 'Abd al-Bâqî Ibn al-'Arabî's (d. 971/1564) Seal and Its Function,” *Journal of Islamic Manuscripts* 13/1 (2022): 55–80.

16 Boris Liebreuz, “Endowment Seals,” *The Library of Ahmad Pasha al-Jazzâr: Book Culture in Late Ottoman Palestine* içinde, haz. Said Aljoumani - Guy Burak - Konrad Hirschler (Leiden: Brill, 2025), 207–218.

17 Elif Sezer Aydın, TÜYEK Mühür Veritabanı, “Hikâye Yazmaları Üzerindeki Şahsî Mühürler ve Kitap Sahipliği” (Erişim 10 Aralık 2025)

18 Beyza Murat Abdulkarimov, “Gülzâr-ı Savâb Nüshalarında Kullanılan Mühürler Üzerinden Bir Okur Profili Çıkarma Teşebbüsü,” *Klasik Divan Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2024): 144–162.

19 Aykut Kurtoğlu, TÜYEK Mühür Veritabanı, “Mühürün Söyledikleri: Mühürler Sahiplerine Dair Neleri Belirtir?” (Erişim 10 Aralık 2025)

metni ve boyutlarındaki değişimlerin şahısların hayatlarıyla nasıl ilişkilendirilebileceğini sorgular.²⁰

Mühürlerin kültürel ve toplumsal referanslar taşıdığına odaklanan son çalışma, Nimet İpek ve Serra Bostan'ın "Mühür Tarihi İçin Yeni Bir Kaynak: Atatürk Kitaplığı OE. Yz. 1547 Numarada Kayıtlı Mühür Metinleri Mecmuası ve Mühürler Hakkında Düşündükleri" başlıklı yazısıdır.²¹ Bu çalışma, mühür tarihi için yeni bir kaynak tanıtmakla kalmaz; özellikle belirli meslek gruplarına ait mühür metinlerinin incelenmesinin açabileceği imkânları tartışır. Yazıda kadı mühürleri örneğinde, metinlerin mesleki referanslar içerebileceği ihtiyatla ileri sürülmektedir.

Bu yazı, Osmanlı mühürlerini arşiv vesikaları ve yazma kitaplar bağlamında ele alarak müzecilik, diplomatika, nümizmatik ve kodikoloji çalışmalarının ötesinde kültür tarihi araştırmalarının da bir parçası olarak değerlendirmeyi amaçlar. Kültür ve sosyal tarih literatürüyle paralel bir hatta ilerlemekle birlikte, özellikle mühür metinlerinin edebî inşasına ve ortak bir metinler korpusuna odaklanır. Bu metinleri kamusal nitelik taşıyan edebî üretimler olarak ele alır.

Çalışma, şahıs mühürleriyle sınırlıdır ve odağını mühür metinleri oluşturur. Temel iddia, mühür metinlerinin şahsa uyarlanmakla birlikte büyük ölçüde sabit kaldığı ve hakkedilmeden önce sınırlı bir metinler korpusundan seçildiğidir. Bu uyarlamanın çoğunlukla esmâ-i hüsnâ ve şahıs ismi gibi değişkenlerle gerçekleştiği, örnekler üzerinden gösterilmektedir.²² Çalışmanın bir diğer sınırlılığı ise, Osmanlı muhitlerinde dolaşıma girmiş yazmalar ve Osmanlı bürokrasisi tarafından üretilmiş arşiv belgeleriyle sınırlı kalmasıdır. Mühürlerin yoğun şekilde kullanıldığı İran ve Hindistan coğrafyasına ait yazmaları kapsama iddiası taşımamasıdır.

2. Bir Kültürel Nesnenin İnşası

Bir mühür metninin ve mührün nasıl vücuda getirildiği, hakkâklarla

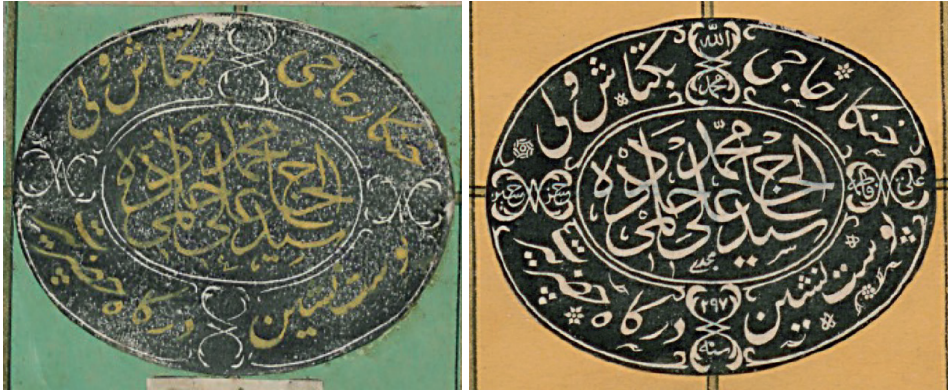
20 Nimet İpek, TÜYEK Mühür Veritabanı, "Dönüşen Kimlikleri Belgelemek: Osmanlı Bireylerinin Yeniden Mühür Kazıtma Pratikleri Üzerine Gözlemler" (Erişim 10 Aralık 2025)

21 Nimet İpek – Serra Bostan, "Mühür Tarihi İçin Yeni Bir Kaynak: Atatürk Kitaplığı OE.Yz.1547 Numarada Kayıtlı Mühür Metinleri Mecmuası ve Mühürler Hakkında Düşündükleri," *Müteferrika* 65 (Yaz 2024/1): 147–171.

22 Cevad Ceddî'nin çalışmaları bu alanda ayrıntılı veriler sunar. bk. Muhammed Cevad Ceddî, *Dânişnâme-i Mühr ve Hakkâkî der İrân* (Tahran: Müessesese-i Te'lîf, Tercüme ve Neşr-i Âsâr-ı Hünerî, 1392/2013); a.m.f., *Mühürhâ ve Nakş-ı Mühürhâ der Sâzmân-ı Isnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi İrân* (Tahran: Sâzmân-ı Isnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi İrân, 1396/2017).

nasıl bir iletişim ve müzakere süreci yürütüldüğü ve bu işin ekonomik boyutunun nasıl işletildiği soruları henüz kapsamlı biçimde cevaplanabilir değildir, ancak bazı ipuçları üzerinden değerlendirme yapmak mümkündür. Bu bağlamda, hakkâkların hazırladığı mühür taslakları, alıcının hem kaligrafik kompozisyona hem de metne müdahil olduğunu göstermektedir. Aşağıda hakkâk Mecdi'ye (ö. ?) ait iki mühür kataloğundan sunulan örnekler, taslak mühür ile kazınmış mühür arasındaki farkları görünür kılar. Atıf Efendi Kütüphanesinde bulunan 1728 numaralı defter, Mecdi'nin kazımak üzere hazırladığı mühür taslaklarını içerirken; 1727 numaralı defter, bu taslakların tamamlanmış baskılarını bir araya getirmektedir. Bu iki defterin mukayesesi, mühürlerin tasarım aşamasından kazınmasına kadar müzakereye ve değişikliğe açık nesnelere olduğunu düşündürmektedir.

Mühürler, biçimlerinden metinlerine kadar sahibinin kamusal ya da yarı kamusal kâğıt yüzeylerdeki temsilini kurar. Aşağıda görüleceği üzere, hem bireysel temsili hem de sosyal bir işaret işlevi gören mühürler, taslaklardan nihai kazıma sürecine kadar çeşitli değişikliklere uğrayabilir; bu durum, hakkâk ile mühür sahibi arasında yürütülen bir müzakere sürecine işaret eder.

Resim 1. Sol: Atıf Efendi Eki, 1728, 5a; Sağ: Atıf Efendi Eki 1727, 11b, 81a.

Bu örneklemede, mesela, taslak versiyonlarda Allah'ın ve âl-i abânın isimleri ve tarih bilgisi yer almazken kazınmış nihai versiyonlarda bu isimler yer almaktadır. Mühür her iki hâliyle de Hacı Bektaş Veli vurgusu ile mühür sahibinin dinî yönelimine dair bir izlenim vermektedir. Bununla birlikte klasik bazı süsleme unsurları da bu son hâle eklenmiştir. Bu

manada bu alanların belki de müzakere alanları olabileceği düşünülebilir. Ayrıca ikinci versiyonda hat kompozisyonunda küçük değişiklikler de gözlemlenmektedir.

Resim 2. Sol: Atif Efendi Eki, 1728, 4b; Sağ: Atif Efendi Eki 1727, 4b.

Burada sunulan bir diğer örnek, Halîl Hilmî'ye ait, taslak aşamasında özenli bir hat kompozisyonuna sahip bir mühürdür. Üslup ve kompozisyon bakımından güçlü olan bu iki örnek, muhtemelen aynı kişiye ait olmalarına rağmen aralarında bazı minör farklar barındırmaktadır. Bu durum, mühürlerin ortaya çıkış sürecinde hem hakkâkın hem de mühür sahibinin etkinliğine işaret eder. Taslağın çizilmesinden sonra doğrudan kazımaya geçilmemesi ve mühür sahibinin onayının alınması, hatta bu aşamada düzeltmeler yapılması, makul bir varsayım olarak değerlendirilebilir.²³ Mühürler, biçimlerinin yanı sıra metinleri bakımından da müzakereye açık alanlardır. Hakkâk ile mühür sahibi arasındaki etkileşimde metin seçiminin rolü ve bu mühür metinleri külliyyatının nasıl oluştuğu henüz net değildir.²⁴ Ancak aşağıda gösterileceği üzere, ortak bir mühür metinleri havuzundan beslenilmiş, bu metinler minör uyarlamalarla şahısların isimlerine uygun hâlde getirilmiştir.

Mühür metinlerinin edebî niteliği, mühür sahibinin kamusal temsilinin bilinçli biçimde kurulduğunu düşündürmektedir. Mensur metinlerde seci, manzum metinlerde ise kafiye yoluyla sağlanan iç uyum, mü-

23 Bu iki defterin mukayesesi müzakere süreçlerini anlama ve mühürlerin kazınması süreçlerine dair anlamlı pencereler açabilir.

24 Örneğin Türk İslam eserleri Müzesi'ndeki şu defterler hakkâkların kazıdıkları mühürlerin tabrik defterleridir. bk. Süleymaniye Kütüphanesi TIEM 2212, TIEM 2213.

hür yazılarında büyük önem taşımıştır. Bu hususa ilk dikkat çekenlerden biri İbrahim Alaettin Gövsa olmuştur. Gövsa, “manzum mühür zevki bir zamanlar galiba umumi bir merak hâlini almış, bunda ihtisas kazanmış bazı şairler türemiştir” diye belirtir.²⁵ Manzum ya da mensur olsun, mühür metinlerinde seci ve iç uyumu sağlayan unsurlar çoğunlukla şahsın ismi ile esmâ-i hüsnâdır.²⁶ Bu iki unsur arasındaki uyum, mühürün kendi içinde tutarlı ve ahenkli bir yapı kazanmasını sağlar. Nitekim Yekmu0596 numaralı mühürde “Yâ Samed yessir umûra Ahmed” (يا صمد / يسر أمور أحمد) ifadesi “mim” ve “sad” harflerinin ortaklığı üzerinden kurulurken, “Bende-i Latîf İbrâhim Hanîf” (بنده لطيف / إبراهيم حنيف) ibaresinde seci latîf ve hanîf kelimelerinin sonlarındaki benzerliği üzerinden oluşturulmuştur.²⁷ Daha geniş bakıldığında, mühür metinlerinde seci üzerinden sağlanan ses uyumunun sadece esmâ-i hüsnâ ve kişinin ismi ile sınırlı olmadığı da görülür. Bu çerçevede nesirlerde seci uyumu, kelime sonlarının uyumu ile sağlanan bir iç uyum şeklinde olabilmektedir. Yekmu0319’da bulunan “Bende-i nesl-i necîb âl-i Muhammed Habîb” (بنده نسل نجيب / آل محمد حبيب) metinli mühürde seci uyumu “yâ” ve “bâ” harfleri ile sağlanmıştır.²⁸ Dolayısıyla görüldüğü üzere mühür metinlerinin formasyonunda en dikkat edilesi ölçülerden ilki secidir.

Mühür metinlerinin oluşturulmasında dikkati çeken temel unsur, aşağıda da gösterileceği üzere bir “temel kalıplar havuzu”nun varlığıdır. Bu yazıda sunulan veriler, Yazma Eserler Kurumu tarafından erişime açılan Mühür Veritabanı ile birlikte, mühür metni listelerine dayanmaktadır. Mühür metni listeleri, müellifi bilinmeyen, ancak arşivdeki görevleri sırasında karşılaşılan mühürleri isimler temelinde tasnif eden kişilerin oluşturduğu derlemelerdir. Bu listelerden biri Atatürk Kitaplığı’nda OE. Yz. 1547 künyesiyle kayıtlıdır; burada Ali, Süleyman, Mehmed gibi isimler altında mühürler, sahiplerinin meslek ve tarih bilgileriyle birlikte kaydedilmiştir. Benzer bir liste Süheyl Ünver Dosya 306’da yer almakta olup isim temelli bir tasnif yapmasa da mühür metinleriyle birlikte meslek ve tarih bilgilerini içermektedir.

25 İbrahim Alaettin Gövsa, “Mühür Edebiyatı,” *Yedigün* 713 (3 Kasım 1946). İlgili yazı ayrıca Mühür Veritabanı’nda transkribe edilerek ilgililere sunulmuştur. TÜYEK Mühür Veritabanı, “Mühür Edebiyatı” (erişim 10 Aralık 2025)

26 Cevad Ceddî de kitabında, mühür metinlerinin manzum olsun mensur olsun secili bir karakter taşıdığını iddia eder. İlgili kısımda mühür metinlerindeki seciyi örneklemek için Farsça mühür metinlerinden bolca örnekler vermiştir. Cevad Ceddî, *Dânişnâme-i Mühr ve Hakkâkî der İrân*. 353-432.

27 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0032” (Erişim 15 Haziran 2023).

28 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0319” (Erişim 15 Haziran 2023).

Bu makalenin temel iddiasına göre, bir ibarenin mühür metni kalıbı olarak değerlendirilmesi için iki temel kriter vardır: İlki, söz konusu metnin en az iki farklı isimle kullanılmış olmasıdır. İkincisi ise, aynı kişiye ait olamayacak tarihleri taşıyan, metni birebir aynı ancak biçimsel olarak farklı iki mühür örneğine rastlanmasıdır. Bu noktada “fakîr” ve “hakîr” kelimelerinin yer yer birbirlerinin muadili olarak değişken biçimde kullanılabilirdiği, ancak bu değişkenliğin genel olarak kalıplara yansıtılmadığı belirtilmelidir.

Mühürleri okumak, bugün modern araştırmacılar için olduğu kadar Osmanlı dönemindeki kişiler için de zor bir iş olmalıdır; zira istif ve estetik kaygılarla okunurluğun zaman zaman ikinci plana itildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Müstakimzade'nin (1719–1788) *Tuhfe-i Hattâtîn*'de belirttiği üzere, “mühür resmi gibi pîç-â-pîç yazıp [...] okunmak mümkün olmaz” ifadesi bu duruma işaret eder.²⁹ Atatürk Kitaplığı'nda OE. Yz. 1547'de yer alan mühür metinleri mecmuasını hazırlayan kişi de mühürlerin okunabilirliğine dair benzer bir yaklaşımı şu sözlerle ifade etmiştir:

Hazîne-i evrâk mahzenlerinde mevcûd resmî ve târîhî vesîkalara üç dört sene mukaddem basılmış ve gerek tamâmıyla çıkmamak gerek yıpranmak ve bozulmak sebepleriyle ibârelerinin okunması imkânsız hâle gelmiş olan sülûs, ta'lîk ve kûfî yazılarıyla muharrer ve manzûm, musanna' ve kıymetdâr mühürlerden arûzun yardımı ve asıllarına zâten vukûfum sebebiyle okunmalarına ve hakikatlerini tesbîte muvafak oldukları muhteviyâtıdır.³⁰

Bu çalışma, kültürel ve edebî referansları göz ardı etmeden, mühür metni kalıplarına dair bir havuz sunmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede aynı zamanda mühür metinlerinin okunuşu konusunda bir yöntem de önermektedir; mühürlerin yönetsel açıdan bu kalıplar çerçevesinde okunabileceğini iddia etmektedir. Bu listenin kapsayıcı olma iddiası bulunmamakla birlikte, temel bir tarihsel gerçekliği yansıttığı ve farklı örneklerle zenginleştirilebileceği açıktır. Yöntem olarak, çalışmada şahıs isimleri “şahıs”, esmâ-i hüsnâlar “esmâ-i hüsnâ” ibaresiyle parantez içerisinde gösterilmiş; varyantlar ise köşeli parantez içinde sunulmuştur. “Nesne” ve “durum” gibi ifadeler ise değişken alanları tanımlar. Mühür metni kalıpları dört tema altında tasnif edilmiştir: İsimlerin yalın kullanımı, tevekkül

29 Müstakimzade Süleyman Sa'deddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, (Haz. Mustafa Koç), 547.

30 Atatürk Kitaplığı, OE. Yz. No. 1547, 6. İtalik kısımlar tarafıma aittir.

temalı metinler, çoğunlukla Farsça dua metinleri ve mühür sahibinin kendisini sıfatlarla tanımladığı metinler.

2.1. Kendine Özgü Bir Külliyyat: Osmanlı Mühürlerinin Metin Kalıpları

2.1.1. Yalın Temsiller ve Zamansız Eşlikçileri Kelâm-ı Kibarlar

Bu başlık mühür sahibinin isminin mümkün olduğunca yalın geldiği şekilleri inceler. Bu çerçevede gelen mühür metinleri, sade bir şekilde gelen şahıs isimleridir. Bu türden mühürlerde genellikle “bende”, “abduhu”, “fakir” ve “es-seyyid” kelimeleri ile birlikte gelen şahıs ismi bulunur. Bende ile başlayan mühürlerde metin, “Bende (şahıs ismi)” şeklinde gelebileceği gibi çoklukla “Bende-i Hüdâ (şahıs ismi)” olarak gelmesi daha yaygındır. Burada dikkat edilmesi gereken bir konu, görsel açıdan bir zenginlik yaratmak gayesiyle “bende”, “abduhu” gibi kelimelerin harflerinin mührün etrafını firdolayı dolaştığı örneklerdir. Örneğin Yekmu0028’de görülebileceği üzere “abduhu” kelimesi, şahıs ismi olan Mehmed Said’in etrafını dolaşmıştır.³¹

Resim 3. “Abduhu Mehmed Said”. TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0028” (Erişim 15 Haziran 2023).

Diğer taraftan, ifade edildiği üzere şahıs isimlerinin başlarına “Abduhu (şahıs ismi)”, “el-Fakîr (şahıs ismi)” veya “es-Seyyid (şahıs ismi)” şeklinde kelimeler gelerek ismin yalın sunumuna katkıda bulunurlar. Bununla birlikte yalın isimler, Arapça ayet ve dua cümleleri ile beraber de sunulmuş olabilir. Bu türden bir metne sahip olan mühürlerde isim, daha kolay okunabilmesi için ortada veya aşağıda bir paftaya yazılabileceği gibi³²

³¹ TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0172” (Erişim 15 Haziran 2023).

³² Örneğin Şehid Ali Paşa 2303, 1a sayfasında sağda Abdusselam b. Mustafa'ya ait temellükün altındaki, aynı kişiye ait mühürde isim, negatif şekilde aşağıdaki paftaya yazılmıştır. Bir paftaya pozitif olarak yazıldığı başka bir örnek için ise bk. İsferyini, Şehid Ali Paşa, 2490, 1a.

Arapça iktibas ile aynı font büyüklüğünde de yazılabilir. Karşımıza çıkan ve çoklukla çıkması muhtemel olan Arapça ayet, hadis veya dua iktibasları aşağıdaki şekillerde olabilir:³³

- “Eleyse’llahu kâfin abdehu (şahıs ismi)”³⁴
- “Yâ hafıyye’l-eltâf neccinâ mimmâ nehâf (şahıs ismi)”³⁵
- “Yâ müfettiha’l-ebvâb iftah lenâ hayra’l-bâb (şahıs ismi)”³⁶
- “Yâ dâfia’l-beliyyât yâ râfia’d-derecât (şahıs ismi)”³⁷
- “Yâ muhavvile’l-havli ve’l-ahvâl havil hâlenâ ilâ ahseni’l-hâl (şahıs ismi)”³⁸
- “Üfevzizu emrî illallah (şahıs ismi)”³⁹
- “Bendü’l-abdi hasedün (şahıs ismi)”⁴⁰
- “Azze men kane’a zelle men tame’a (şahıs ismi)”⁴¹
- “li-Küllü şahsin mâ yenvî (şahıs ismi)”⁴²
- “Nâdi Alî” manzumesi (şahıs ismi)⁴³
- “Yemlihâ Mislinâ Mekselinâ Mernûş Debernûş Şâzenûş Kefeştatayûş Kitmîr (şahıs ismi)”⁴⁴

Bu örneklerde Arapça bir iktibas, istisnası olmakla birlikte genellikle iktibasla kafiyeli bir isim takip etmiştir. Bu kategoriye sokulabilecek bir diğer örnekte ise isim, Arapça bir ayet, dua veya şiirin içine ustalıkla yerleştirilir. Örneğin “Radiytu bi-mâ kassemallahu lî” şeklinde olan Ali b. Ebi Talib’e atfedilen şiir erken dönemde yaşayan bir Mustafa’nın mührüne “Radiytu bi-mâ kassemallahu ilâ abdihi Mustafâ” şeklinde dönüştürülerek

33 Tüm bu metinlerin Arap harfli yazılışları makalenin sonunda ek olarak verilmiştir.

34 İbn Arabşah, Ayasofya 147, 1a.

35 Atatürk Kitaplığı OE. Yz. 1547, s. 2, 11. Bundan sonra eser, bu eserdeki sayfalara doğrudan atıf verilerek kullanılacaktır.

36 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0386”, “Yekmu0533” (Erişim 15 Haziran 2023).

37 Okçuzade, Şehid Ali Paşa 355, 1a.

38 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0100” (Erişim 15 Haziran 2023).

39 Muhammed b. Hasan, Şehid Ali Paşa 939, 19a; Metin dönüştürülerek “Üfevzizu emrî ilâ hâlikî (şahıs ismi)” şeklinde de görülebilir. bk., Şerhu Mesâbihu’s-Sünne, Şehid Ali Paşa 497, 1a.

40 Harîrî, Şehid Ali Paşa 2154, 1a.

41 Geylânî, Şehid Ali Paşa 2303, 1a; İsferyînî, Şehid Ali Paşa 2490, 1a.

42 İbn Hişâm, Şehid Ali Paşa 2520, 11a.

43 Nasîruddîn et-Tûsî, Ragîp Paşa 913; TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0542” (Erişim 15 Haziran 2023).

“Nâdi Aliyyen mazhara’l-acâ’ibi
Tecidhu avnen leke fî’n-nevâ’ibi
Küllü hemmin ve gammin seyencelî
Bi-nübüwetike yâ Muhammed bi-velâyetike yâ Alî”

metinli olan bu mühürlerde etrafa yazılan “Nâdi Alî” manzumesinin ortasına farklı isimler yazılır. Kaynak verilen iki mühürde de istif birebir aynı olsa da ortadaki isimler farklılaşır. bk. M. Saffet Sarıkaya, “Bektâşî-Alevîlerde Bir Dua: Nâdi Alî,” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998): 17–31.

44 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0268”, “Yekmu0283”, “Yekmu0595” (Erişim 15 Haziran 2023). Bu mühürlerde genellikle Ashâb-ı Kehf’in isimleri ortada altı köşeli bir Davut yıldızı meydana getirecek şekilde istiflenir. Yıldızın merkezine şahsın ismi yazılır. Bu türden mühürlerin koruyucu işlevleri olduğu da düşünülebilir.

kullanılmıştır.⁴⁵ Böylece şahıs ismi ve Arapça iktibas diye iki ayrı metin parçasından bahsedilmeden hepsi tek bir cümle içine yerleştirilmiş görünmektedir.

2.1.2. Tevekkül Eksenli Metinler ve Kafiye İsimler

Şahıs isimlerinin yalın sunumu ve zaman zaman bunun yanına gelebilecek Arapça iktibas hakkında olan ilk tema grubundan sonra ikinci tema grubu ise tevekkül ve inanç temalı mühür metni kalıplarıdır. Bu temada gelen kalıplar “وثق” “وكل” ve “حسب” fiillerinden türetilen kelimelerin merkezde olduğu kalıplardır. İlk iki fiilden türetilen mühür kalıp ifadeleri özellikle erken dönem Osmanlı mühürlerinde karşımıza çıkar. “Vâsık” kelimesi ile göreceğimiz ilk ibare şu iki kalıp şeklinde sıklıkla karşımıza çıkabilir.⁴⁶

-el-Vâsık bi'l-Meliki'l-(esmâ-i hüsnâ) abduhu'l-fakîr (şahıs ismi)⁴⁷

-Abduhu'l-vâsık bi'l-Ganî (şahıs ismi) / el-Abdu'l-vâsık bi'l-Ganî (şahıs ismi)⁴⁸

İkinci fiil kökü olan “وكل”den türetilen kelimeler, farklı formlarda karşımıza çıkabilir. İsim olarak görülebileceği gibi mastar ve fiilin farklı çekimlerinde de görülebilir. İsim olarak “el-Mütevekkil ale'l-(esmâ-i hüsnâ) (şahıs ismi)” şeklinde gelmesi çokça görülebilecek bir ifadedir.⁴⁹ Çok sık görülen iki kalıp “Tevekkülî alâ Hâlıkî abduhu (şahıs ismi)”⁵⁰ ve “Yâ âlimen bi-hâlî aleyke ittikâlî (şahıs ismi)”⁵¹ şekillerinde gelen mühür ifadeleridir. Temel mana, tevekkülün Allah'a yönlendirileceğini ifade eder.

45 İbnü'l-Hâim, Şehid Ali Paşa 2706, 1a.

46 Bir defa olmak üzere fiilin emir formu olan “sık” (güven) ile de karşılaşılmıştır. “Sık bî'r-refî'i Muhammedin hâdî'l-verâ”, OE. Yz. 1547, s. 17.

47 Örnek bir mühür metni şöyledir; “el-Vâsık bi'l-Meliki's-Samed el-Fakîr Hasan b. Ahmed”. bk. TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0044” (Erişim 1 Ocak 2023). Diğer örnekler için; TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0195”, “Yekmu0217”, “Yekmu0218”, “Yekmu0318”, “Yekmu0399”, “Yekmu0445”, “Yekmu0468”, “Yekmu0520”, “Yekmu0583”, “Yekmu0606”, “Yekmu0729”, “Yekmu0780”, “Yekmu0790” (Erişim 1 Ocak 2023).

48 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0311”, “Yekmu0658” (Erişim 1 Ocak 2023).

49 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0011”, “Yekmu0045”, “Yekmu0224”, “Yekmu0234”, “Yekmu0251”, “Yekmu0423”, “Yekmu0657”, “Yekmu0796”, “Yekmu0798”. (Erişim 1 Ocak 2023) Nadiren olmakla birlikte 'alâ harf-i cerri yerine bâ harf-i cerri ile de görülebilir. bk. Yekmu0317, “el-Mütevekkil bi's-Samed Hamid Mehmed”. Yekmu0346, “el-Mütevellî bi-imâreti Şehzâde Sultan Mehmed kon Mütevekkil bi-Hâlık Gaffâr ibn Hamza Mustafa Mîr-i Şikâr”.

50 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0245”, “Yekmu0260”, “Yekmu0442” (Erişim 1 Ocak 2023). “Tevekkülî alâ Hâlıkî” mühürlerde doldurma ifade olarak da kullanılabilir. Örneğin I. Selim'in herkesçe bilinen mühüründe ortada isim olarak Sultan Selim Hân yazarken etrafında dörtlü müsenna hat hâlinde bu ibare yazılmıştır. bk. “Yekmu0049”. Bir diğer örnek Yekmu0307'de görülebileceği üzere ortadaki paftada bu ibare yazılmıştır. Paftanın etrafında da manzum olarak

“Bende-i Âl-i Muhammed Mustafa
Hâk-i pây-i çâr yâr-ı bâ-Safâ”

yazar. “Tevekkülî alâ Hâlıkî”nin orta paftaya yazılması sık rastlanan bir durumdur. Öyle ki Süryani harfli bir mühürde dahi orta paftada “Tevekkülî alâ Hâlıkî”nin başka bir formu “Tevekkeltü alâ Hâlıkî” yazabilmektedir. bk. Gizem Erten, “Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Kütüphanesi Koleksiyonuna Ait El Yazmasının Kodikolojik İncelenmesi ve Konservasyonu” (Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2023), 44.

51 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0326”, “Yekmu0783” (Erişim 1 Ocak 2023).

İkinci temanın üçüncü fiil kökü “حسب”dir. “Hasbiyallah” ibaresi mühür metninden bağımsız, mühür tepeliklerinde rastlanabilecek bir ifadedir. Osmanlı sahasında şimdilik sadece Reisülküttab Mustafa Efendi, Hacı Selim Ağa ve Şehid Ali Paşa'nın vakıf mühürlerinde görülebilen mühür tepeliğinin içi, ilk ikisinde “Hasbiyallah” ile doldurulmuştur.⁵² İlgili fiil kökünden gelen mühür metni kalıpları “Hasbiyallâhu [vahdehû] [ve kefâ] abduhû (şahıs ismi)”,⁵³ “Hasbuke'l-(esmâ-i hüsnâ) yâ (şahıs ismi)”⁵⁴ şeklindedir. Mesela “Hasbuke'l-Kerîm yâ Abderrahîm” mühür metninde görüleceği şekilde kalıp, pek çok mühür ile müşterektir ve ilgili şahsa uyarlanması esmâ-i hüsnâ ve şahıs ismi arasındaki uyum ile şekillendirilmiştir.

2.1.3. Dualar ve Hüda'dan Temenniler

Üçüncü tema grubu, önceki Arapça yoğunluklu iki temadan farklı olarak, Farsça mühürlerin de fazlasıyla bulunduğu gruptur. Bu temanın temel özelliği, dua metinlerinin geçtiği mühür metni kalıpları olmalarıdır. Mühür metinlerinin büyük çoğunluğunu dua metinleri içeren mühürler oluşturmaktadır. Metinlerin bu şekilde geldiği mühürlerin dilleri, Arapça, Farsça ve Türkçe olmakla birlikte çoğunluğunu Farsça metinli mühürler oluşturmaktadır. Türkçe mühür metinlerinde de sentaks Türkçe gramerine uygun olsa da kullanılan terkiplerin sentaksının Farsça ile ortak olması, Farsçanın bu başlık altındaki mühürlerdeki ağırlığını önemli ölçüde artırmaktadır. Mühürlerde Farsça sentaks ile kurulan dua kalıpları genel olarak “bâd”, “temennâ”, “hâhed”, “deh/be-deh”, “be-goşâ” ve “be-hakk-ı” kelimelerine yer verir.

“Bâd” başlığı altına yerleştirilebilecek mühür metinlerinde metin doğaç olarak Farsçadır ve genel olarak mutluluk, şans gibi olumlu değerler temenni edilir. En yaygın kullanılan iki ifade “Heme kâm-ı dil-i (şahıs ismi) hâsil bâd”⁵⁵ ve “Gül-i murâd-ı (şahıs ismi) hemîşe handân bâd”⁵⁶ şeklindedir. Bâd ile kurulan çok daha fazla örnek görmek de mümkündür.

Bu grubun diğer Farsça dua kelimesi “temennâ”dır. Temennâ kelimesi, Arapça orijinli olup ummak, dilemek gibi manalara gelmektedir. Temennâ

52 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0037”, “Yekmu0039” (Erişim 1 Ocak 2023).

53 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0156”, “Yekmu0237”, “Yekmu0365”, “Yekmu0433”, “Yekmu0507”, “Yekmu0546” (Erişim 1 Ocak 2023).

54 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0279” (Erişim 1 Ocak 2023).

55 Örnek metin için bk. “Heme Kâm-ı Dil-i Abdurrahman Hâsil Bâd”. TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0221”, “Yekmu0526”. (Erişim 1 Ocak 2023).

56 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0572” (1147); Atatürk Kitaplığı; OE. Yz. 1547, s. 17. (1191) “Hasıl bâd”, “handân bâd” şeklinde rastlanabileceği gibi “ferhunde bâd” şeklinde geldiği bir duruma da rastlanmıştır; “Ferhunde bâd yâ Rab hemvâre baht-i (şahıs ismi)”. Atatürk Kitaplığı; OE. Yz. 1547, s. 4, 6.

kelimesi ile Farsçada dua edilebilmektedir. Çok sık olmamakla birlikte görülebilecek bir mühür metni kalıbı “Yâ Rab zi to tevfi̇k temennâ koned (şahıs ismi)”dır.⁵⁷ Bu metin ile ilgili ilginç olan husus, şahıs isminin mührün görüldüğü farklı bağlamlarda dahi değişmeden Ahmed olarak kalmış olmasıdır. Başka bir ifadeyle, aynı kişiye ait olamayacağı açık olan iki farklı mühür, isim dâhil tamamen aynı metni taşırlar. Bu durum, bazı mühür metinlerinin, değişkenleri dâhil hiçbir şekilde değişmeden aynen dolaşıma girebileceğini de gösterir. Pek tabii bu iki dua formülünün birbirinin içine geçtiği durumlar da görülebilir. “Bâd hemvâre temennâ-yı Mehmed Mes’ûd” mühür metnindeki durumda mana olarak verilmek istenen “Mehmed Mes’ûd’un duasının mesut olması” hâli bu iki anahtar kelime üzerinden sağlanmıştır.⁵⁸

“Hâhed” (ister) ile gelen dua kalıplarında, Allah’tan veya Peygamber’den dilenilen hususlar mühre hakkedilmiştir. Peygamber’den istenen konu şefaathemelli iken⁵⁹ Tanrı’dan istenilen noktalar ise geniş bir çeşitlilik arz eder. Kalıpları “(şahıs ismi) ez (esmâ-i hüsnâ) (istenilen nesne) hâhed”⁶⁰ olarak gelebileceği gibi uyumun temini için istifin değiştirilmesi ile, “Hâhed ez feyz-i ilâhî es-Seyyid Behcet Ali” örneğinde olduğu gibi “hâhed ez (esmâ-i hüsnâ) (şahıs ismi)” kalıbında da görülebilir.⁶¹

“Be-deh” duada talep edilen nesnenin verilmesini niyaz eden bir kelimedir. “Be-deh ya Rab murâd-ı (şahıs ismi)” şeklinde karşımıza çıkabilir.⁶² Bunun yanı sıra “Be-deh (mâ/şahıs) râ ilâhî (nesne ismi)” şeklinde görmek de mümkündür.⁶³ Aynı kalıp, açmak manasına gelen “goşâden” fiili ile sadece cümlenin fiilinin değişimi ile “be-goşâ” olacak şekilde de görülür. Bunun en yaygın kullanılış şekli elbette gül ve gonca temelli telmihler olacaktır. Genellikle gonca, kişinin, talihinde açması beklenen bir ümit olarak durur. “Yâ Rab be-goşâ gonca-i kâm-ı dil-i Abdulfettâh”,⁶⁴ “Yâ Rab be-goşâ gonca-i kâm-ı dil-i Ahmed”,⁶⁵ “Yâ Rab be-goşâ gonca-i maksûd-i Halîl”⁶⁶ örneklerinde görüleceği üzere mühür metninde talih goncasının

57 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0615” (Erişim 18 Mart 2023); Atatürk Kitaplığı OE. Yz. 1547, s. 4,

58 *Şerhu Erbaîni’n-Nebeviyye*, Şehid Ali Paşa 469, 1a.

59 Örneğin, “Şefâat hâhed ez nebî Kerîm”. TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0431” (Erişim 18 Mart 2023).

60 “Muhammed ez der-i Mevlâ gırnâ-yı sermedî hâhed”, Yekmu0211, Yekmu0627. “Muhammed ez Hudâ inâyet hâhed”, TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0556” (Erişim 18 Mart 2023).

61 “Hâhed ez feyz-i ilâhî es-Seyyid Behcet Ali”. TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0145” (Erişim 18 Mart 2023).

62 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0600” (Erişim 15 Mart 2023).

63 “Be-deh mâ râ ilâhî ömr-i sermed”, OE. Yz. 1547, s. 19, 22. “Be-deh yâ Rab Ömer râ ömr-i sermed”, OE. Yz. 1547, s. 13.

64 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0621” (Erişim 12 Mart 2023).

65 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0777” (Erişim 18 Mart 2023).

66 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0792” (Erişim 18 Mart 2023).

açması umulur. Bu temanın Farsça gelen son örneği “be-hakk-ı” ile kurulan tamlamalardır. Bu ifadelendirmelerde standart bir kalıp olmayıp temel özellik olarak “be-hakk-ı”nın istikrarlı kullanımına dikkat çekilebilir.⁶⁷

Dua içeren mühür metinlerinin Türkçe sentaksa sahip olanlarında “ola” ve “bula” temelli cümleler öne çıkar. Ola kelimesini odağa aldığımızda her ne kadar çeşitli ifadeler ve nesnelere ile cümleler kurulmuş ise de “Dâim emân-ı Hak'ta ola (şahıs ismi)” cümlesi görece çok nakledilegelen bir kalıp hâline gelmiştir.⁶⁸ “Mazhar ola” aynı şekilde diğerlerine nispetle daha çok rastlanan bir ifadedir.⁶⁹ Bu ikisi dışında kalan, kalıp hâline gelmemiş, “ola” fiili ile kurulan pek çok dua cümlesi mühürlere hakkedilmiştir.⁷⁰ “Bula” ile kurulan mühür cümleleri öncekine kıyasla çok daha azdır.⁷¹ İkisinin dua ifadesinde birleştiği bir örnek olarak Carullah Efendi'nin şahıs mühründe yer alan beyitte, mühür metni kalıplarından yararlanılarak âdeta yeni bir metin üretilmiştir:

“Ola mazhar-ı bismillâh hem habîb-i Rasûlullâh
Bula tevfk-i lutfullâh Veliyyüddîn Cârullah”⁷²

Mühür metinleri geleneğinden yararlanarak yeni bir formda daha canlı ve akışkan bir metin oluşturmanın işaret ettiği bağlamlar ve arka planların neler olabileceği sorusu burada önemli durmaktadır. Mühür metinlerinde Türkçenin tercih edilmesine değer atfedilmesi de bu bağlamda dikkat çeken bir diğer önemli husustur. Bu soruları şu anda cevaplamak mümkün görünmese de soru olarak bunlar etrafında düşünmek önemlidir.

67 Örnek mühür metinleri için bk.

“Be-hakk-ı âyet-i esrâr-ı Kur’ân
ilâhî afv kon cürm-i Süleyman” (OE. Yz. 1547, s. 13, 14, 15),

“Be-Hakk-ı Gül-i Âl-i Muhammed Dil-i Fehîm Küşâd Bâd” (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0540” (Erişim 10 Mart 2023)),

“Be-Hakk-ı Şehîdân-ı Bedr u Huneyn
Hudâyâ Atâ Kon Murâd-ı Hüseyin” (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0298”, “Yekmu0325” (Erişim 10 Mart 2023)).

68 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0375, Yekmu0612” (Erişim 10 Mart 2023). OE. Yz. 1547, s. 18, 20, 21.

69 “Lutfuna Mazhar Ola Yâ Rabb Ali” (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0410” (Erişim 10 Mart 2023)). “Yâ Rabb mazhar-ı şeref ola Tefkîk Ali”, (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0500” (Erişim 10 Mart 2023)). “Yâ Rabb Devlet-i Dâreyne Mazhar Ola Mustafa”, (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0778” (Erişim 10 Mart 2023)). “Mazhar-ı izzet-i dâreyn ola yâ Rab Halîl”, OE. Yz. 1547, s. 7, 9. “Mazhar-ı devlet-i dâreyn ola yâ Rab Abdulvehhab”, OE. Yz. 1547, s. 13, 15.

70 Aşağıda gelecek örneklerle sınırlı olmamakla birlikte bazılarını şöyle sıralamak mümkündür; “Karîn-i Yûsuf-i maksûd ola dâreynde Ya’kûb” (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0191” (Erişim 10 Mart 2023)). “Ola mazhar-ı bismillâh hem habîb-i Rasûlullâh / Bula Tefkîk-i Lutfullâh Veliyyüddîn Cârullâh”, (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0257” (Erişim 10 Mart 2023)). “Ola manzûr-i lutf-i Rabb-i emced / İki âlemde Bedreddîn Muhammed”, (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0261” (Erişim 10 Mart 2023)). “Ola dâim Ali lutf ile mazhar”, (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0335” (Erişim 10 Mart 2023)). “Fez-i rûhu dem ola Şevkî Hüseyin”, (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0357” (Erişim 10 Mart 2023)). “Mukîm-i gülşen-i cennet ola Tayfûr”, (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0385” (Erişim 10 Mart 2023)). “Nâil-i rif’at-i dâreyn ola yâ Rabb İsa” (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0528” (Erişim 10 Mart 2023)). “Nâil-i izzet-i Dâreyn Ola Pir İsmâ’il”, (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0685” (Erişim 10 Mart 2023)). “Şeh-i iklim-i velâyet ola Abdurrahman Refî”, (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0561” (Erişim 10 Mart 2023)). “Sâlik-i râh-i savâb ola Abdulvehhâb”, (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0591” (Erişim 10 Mart 2023)). “Yâ Rabb iki cihânda Muhammed Sa’îd ola” (TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0612” (Erişim 10 Mart 2023)).

71 “İki âlemde ilâhî bula Ahmed rif’at”, OE. Yz. 1547, s. 4. “Bula yâ Rab dü cihân içre Mehmed Pertev”, OE. Yz. 1547, s. 18, 21.

72 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0257” (Erişim 10 Haziran 2023).

Arapça dua cümleleri içeren mühür metinlerine gelince “kolaylaştır” manasına gelen “Sehhil” ve “Yessir” kelimeleri ile “muvaftak kıl” demek olan “Veffik” kelimesi karşımıza sıklıkla çıkan örneklerdir. Özellikle “Sehhil” ile kurulan mühür cümlesi kalıbı “Rabbi sehhil umûra (şahıs ismi)” olup çok sıklıkla rastlanılan bir örnektir.⁷³ “Sehhil” kelimesinin “veffik” ile değiştirilerek kullanımına da çok sık bir şekilde rastlanılır. “Rabbi veffik umûra (şahıs ismi)” cümlesi bir önceki kadar çok olmamakla birlikte her hâlükârda çokça rastlanabilecek bir görünürlük arz eder.⁷⁴ “Benim başarım ancak Allah’tandır” manasına gelen “Ve mâ tevfiķî illâ billah (şahıs ismi)” kalıbı, özellikle Nûrullah, Abdullah gibi secili isimlerle kullanıldığı gibi herhangi bir isimle de kullanılır.⁷⁵ Bu kısımda zikredilen üç mühür metni kalıbı da genel olarak mühür metinleri külliyyatı içinde çok sıklıkla örneklerine rastlanılabilecek grubu oluştururlar.

2.1.4. İsnad ve Niteleme Üzerine Kurulu Şahıs Terkipleri

Son ve dördüncü tema grubu ise kişinin kendisini, ism-i fail kalıbında gelen kelimelerle nitelendirmesi temelinde Farsça terkiplerle kurulan mühür metinleridir. Burada sıralama, sıkça karşımıza çıkan örneklerden daha az rastlanılan örnekler doğru olacaktır. Bu manada en sık kullanılan örneklerden ilki “Râcî-i (...) (şahıs ismi)” şeklindeki kullanımdır. Burada boş bırakılan ve ümit edilen şeyin ifade edildiği üç noktalı kısmı feyz-i ilâhî,⁷⁶ feyz-i Sübhân,⁷⁷ eltâf-ı ilâhî,⁷⁸ lutf-i Samed,⁷⁹ lutf-i Muîn,⁸⁰ lutf-i ilâhî,⁸¹ avn-i ilâhî,⁸² rahmet-i ilâhî,⁸³ ihsân⁸⁴ gibi kavramlar doldurabilir. Örnek bir metin “Râcî-i feyz-i sübhân abduhu Alî bin Osmân” şeklinde görünür.⁸⁵

“Hâdim” kelimesi ile kurulan benzer şekilde “Hâdim-i (...) (şahıs ismi)” olarak kurulan mühür metninde ise sıklıkla karşımıza “Hâdim-i şer’-i şerîf”, “Hâdim-i şer’-i Muhammed”, “Hâdim-i şer’-i ilâh”, “Hâdim-i şer’-i kavîm”,

73 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0020, Yekmu0165, Yekmu0230, Yekmu0579, Yekmu0784, Yekmu0793” (Erişim 10 Haziran 2023).

74 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0099, Yekmu0274, Yekmu0291, Yekmu0405, Yekmu0487, Yekmu0584, Yekmu0651” (Erişim 10 Haziran 2023).

75 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0553, Yekmu0619” (Erişim 10 Haziran 2023). Diğer örnekler için bk. TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0199, Yekmu0382, Yekmu0407, Yekmu0481, Yekmu0564, Yekmu0630, Yekmu0653” (Erişim 10 Haziran 2023).

76 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0105” (Erişim 10 Haziran 2023).

77 Saîd Nemedpûş, Şehid Ali Paşa 740, 1b.

78 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0203” (Erişim 8 Eylül 2023).

79 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0239” (Erişim 5 Eylül 2023).

80 Et-Tabelâvî, Şehid Ali Paşa 2745, 1a.

81 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0693, Yekmu0694” (Erişim 8 Eylül 2023).

82 Ahîzâde, Şehid Ali Paşa 2744, 1a.

83 Ömer el-Kazvînî, Şehid Ali Paşa 265, 1a.

84 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0089” (Erişim 8 Eylül 2023).

85 Saîd Nemedpûş, Şehid Ali Paşa 740, 1b.

“Hâdim-i şer’-i mübîn” ve “Hâdim-i şer’-i mutahhar” ibareleri şeklinde çıkar.⁸⁶ Mezkûr kelimelerin isim ile secili seçilmiş olduklarına da dikkat çekilmelidir. Mesela Şehid Ali Paşa 2058’de 1a sayfasında yer alan “Hâdim-i şer’-i mübîn Hasan Şerefüddîn” metinli mühürde görüldüğü üzere seci “ya” ve “nun” harfleri ile sağlanır. “Hâdim-i Fukarâ” şeklinde de görülen bu kalıpta fukarâ kelimesi, hâdim bağlamı içinde tasavvufla ilişkili bir isme referansla kullanılıyor olmalıdır.⁸⁷ Benzeri bir referans sadece bir defa karşılaşılan fakat sayıca çoğalmasının mümkün olabileceği “sırr-ı evliyâ” ve “Mevlevî” kelimeleri için de geçerlidir.⁸⁸

“Mazhar-ı (...) (şahıs ismi)”, şahıs ismi ile secili, mazhar olunan nesneyi ifade eden bir şekilde gelir. Genellikle “lutf-i ilâhî”⁸⁹ ve isimle oluşturduğu seci gereği “lutf-i ilah”⁹⁰ olarak görülür. “Mazhar-ı lutf-i ma’bûd”⁹¹ “mazhar-ı lutf-i Samed”⁹² “mazhar-ı lutf-i muîn”⁹³ “mazhar-ı feyz-i ilâhî”⁹⁴ “mazhar-ı lutf-i müsteân”⁹⁵, “mazhar-ı nûr-i ilâhî”⁹⁶ şekillerini de görebilmek mümkündür. Örnek bir mühür metninde ifade, “Mazhar-ı lutf-i Samed abduhu Ahmed” şeklinde yer alır.⁹⁷ Benzer şekilde mühür metninde seci gereği, örneğin, “Mazhar-ı lutf-i Celîl vâkıf Tuzcuzâde el-Hâc Halil” biçiminde gelmesi de söz konusu olabilmektedir.⁹⁸

İsteyen, talep eden manasındaki “tâlib” kelimesi, mühür metinlerinde kalıp ifade olarak görülebilecek kelimelerdendir. “Tâlib-i lutf-i ilâhî (şahıs ismi)”, “tâlib-i avn-i ilâhî”, “tâlib-i tevfi-k-i ilâhî (şahıs ismi)” şekillerinde daha sık görülür.⁹⁹ Bununla birlikte “ilâhî”, seci gereği ma’bûd ile de değiştirilebilir. Örneğin Şehid Ali Paşa 240 numaralı eserin 1a ve 181a say-

86 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0004, Yekmu0238” (Erişim 1 Eylül 2023); Dâvûd-i Karsî, Fatih 5305, 1a; Aleaddîn es-Semerkandî, Şehid Ali Paşa 283, 1a; Ebu Abdullah er-Râzî, Şehid Ali Paşa 332M, 1a; İbnü’l-Arabî, Şehid Ali Paşa 61, 1a; İbn Emîru’l-Hac, Şehid Ali Paşa 633M, 1a; Arabzâde Muhammed, Şehid Ali Paşa 759, 1a; Zeylâî, Şehid Ali Paşa 828, 1b; *Mecmâtu’l-Mesâilî’l-Fıkhîyye*, Şehid Ali Paşa 940, 1a; Davûd el-Antâkî, Şehid Ali Paşa 2027, 1a; İbn İvâz el-Kirmânî, Şehid Ali Paşa 2058, 1a; Takıyyüddîn es-Sübki, Şehid Ali Paşa 2257, 1a; Suyûtî, Şehid Ali Paşa 2542, 1a.

87 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0749, Yekmu0209” (Erişim 8 Eylül 2023).

88 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0489, Yekmu0536” (Erişim 8 Eylül 2023).

89 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0323, Yekmu0597, Yekmu0645” (Erişim 1 Eylül 2023).

90 *Şerhu Ebyâti’l-İzâh*, Şehid Ali Paşa 2229, 1a.

91 İbnü’l-Kütübî, Şehid Ali Paşa 2087, 1a.

92 Yusuf el-Bedîl, Şehid Ali Paşa 2219, 1a.

93 *Hâşiye alâ Şerhi’l-Miftâh*, Şehid Ali Paşa 2216, 1a.

94 İbn Yâiş, Şehid Ali Paşa 2480, 1a; 2692, 1a.

95 *Divânü’l-Edeb*, Şehid Ali Paşa 2676, 508b.

96 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0640, Yekmu0688” (Erişim 1 Mart 2024).

97 Şem’î, Şehid Ali Paşa 2129, 1a.

98 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0126” (Erişim 1 Haziran 2023).

99 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0315, Yekmu0316, Yekmu0643” (Erişim 1 Haziran 2023); OE. Yz. 1547, s. 3; Karaçelebi Muhyiddin, Şehid Ali Paşa 789, 1a; “Sırr-ı Mesnevî” veya “Sırr-ı kitâb-ı Mesnevî” örnekleri için bk. TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0313, Yekmu0503” (Erişim 1 Haziran 2023).

falarındaki mühür “Tâlib-i lutf-i ma'bûd abduhu Mahmûd” şeklinde gelir. Benzeri bir örnek “Tâlib-i lutf-i Samed abduhu Mehmed” metni ile Şehid Ali Paşa 850 numarada 1a sayfasında bulunur.

Peygamber'e övgü ve tazim ifadeleri de mühür metinlerinde kendisine yer bulmuştur. Bu anlamda bu grubun anlamlı bir konu bütünlüğünü peygamber sevgisi üzerinden kişinin kendisini tanıttığı mühür metinleri teşkil ederler. Bu bağlamda, kalıp mühür metni olarak düşünülebilecek “Hâk-i kadem-i (Hz. Peygamber'in isimlerinden biri) (şahıs ismi)” formülasyonu ile de karşılaşabiliriz.¹⁰⁰ Arapça kadem kelimesi yerine Farsça aynı manalı pey/pây kelimesinin geldiği örnekler de bulunur. Örneğin Yekmu0240 numaralı mühür metni “Hâk-i pây-i fahr-i âlem Mustafa Tâhir”dir.¹⁰¹ Yol manasındaki “reh” kelimesinin kadem/pây/pey kelimelerinin yerini aldığı örneklerden birinde metin “Hâk-i reh-i âl-i Muhammed Ahmed” metni ile gelir.¹⁰² Reh/kadem/pây/pey kelimelerinin yerine ayakkabı, terlik manasındaki “na'l” kelimesinin tercih edildiği bir örnekte ise metin, “Hâk-i na'l-i Rasûlullâh” biçiminde gelir.¹⁰³ Hz. Peygamber'in bir ismi yerine “âl-i Muhammed”,¹⁰⁴ “çâr yâr-ı bâ-safâ”¹⁰⁵ şekillerinde Peygamber'in ailesine veya ashabına bağlantılı isimler de tercih edilebilir. Kalıp olarak nitelendirilebilecek çoklukta gelmeseler de Nail-i eltâf-ı Hak / Hüdâ (şahıs ismi)¹⁰⁶, “Râgıb-ı (...) (esmâ-i hüsnâ) (şahıs ismi)”¹⁰⁷ ve “Andelîb-i (...) (esmâ-i hüsnâ) (şahıs ismi)”¹⁰⁸ gibi kullanımlar, genel olarak bu formun çeşitli şekillere de uyarlanabileceğini gösterir.

2.2. İsimler Özelinde Mühür Metinlerindeki Motifler

Şimdiye kadar dört tema etrafında toplanabilecek mühür metni kalıpları gösterilmiştir. Ancak bu temaların ve kalıplaşmış ifadelerin ötesinde, mühür metinlerinin oluşturulmasında isimlerin taşıdığı kültürel telmih ve motiflerin de belirleyici olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, mühür metinlerini daha geniş bir edebî kanon içine yerleştirmeye ve

100 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0069, Yekmu0155, Yekmu0485, Yekmu785” (Erişim 1 Haziran 2023); OE. Yz. 1547, s. 5, 17, 19; Fenârizâde, Şehid Ali Paşa 757, 1b.

101 Bir diğer örnek için bk. TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0518” (Erişim 1 Haziran 2023).

102 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0394” (Erişim 1 Haziran 2023). Diğer bir örnek için bk. “Yekmu0694”. Süleymân ed-Dimaşkı, Şehid Ali Paşa, 734, 1a.

103 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0193” (Erişim 1 Haziran 2023).

104 Süleymân ed-Dimaşkı, Şehid Ali Paşa 734, 1a; Aynı, Şehid Ali Paşa 2777, 1a;

105 Hâşim el-Herevî, Şehid Ali Paşa 2158, 1a.

106 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0228, Yekmu0332” (Erişim 1 Haziran 2023). Terkibin “izzet-i/rif'at-i/devlet-i dâreyn” ile geldiği başka örnekler için bk. “Yekmu0528, Yekmu0685”; Atatürk Kitaplığı OE. Yz. 1547, s. 5.

107 Atatürk Kitaplığı OE. Yz. 1547, s. 2, 12.

108 Atatürk Kitaplığı OE. Yz. 1547, s. 8, 16.

okunmalarını kolaylaştırmaya imkân tanır. Nitekim Halil isminde makam ve ateş, Ali isminde kevser, Süleyman isminde ise mühürle ilişkili temsiller öne çıkmaktadır.

Halil isminde, Halil isminin İbrahim peygamberin bir diğer ismi olması sebebiyle sık referanslar ve ikisi arasında geçişlilikler bulunur. Özellikle Halil ismi etrafında mühür metinlerinde gülzar, gülşen, makam ve ateş gibi kelimelerin sıklıkla tercih edilmesi, Hz. İbrahim'in ateşe atılması kıssasıyla ilişkilidir.¹⁰⁹ Bu öğelerin tekrar eden biçimde bir araya gelmesi, telmihlardan türeyen motiflerin oluşmasına yol açmış; böylece bu bölüm, mühür metinlerinde isimler etrafında şekillenen motifleri anlamaya yönelmiştir.

Ali ismi, mühür metinlerinde sıklıkla âlî kelimesiyle birlikte kullanılır ve bu bağlamda mertebe kavramı öne çıkar. Dilsel yakınlığa ek olarak Hz. Ali'nin tarihsel ve sembolik karakteri de bu bağlamı zenginleştirir. Kevser, cenk ve Hz. Ali'nin "ilmin kapısı" oluşu gibi unsurlar, Ali ismi etrafında şekillenen motifin tamamlayıcılarıdır.¹¹⁰

Süleymân ismini içeren mühür metinlerinde ise karınca ve mühür temaları dikkat çeker. Bu kavramlar, Süleyman peygamberin kıssalarına gönderme yapan bağlamları öne çıkarır.¹¹¹ Süleyman ismiyle ilişkilendirilen mühür kelimesi, yalnızca bu isimle sınırlı kalmayarak mihr, hâtem ve nigîn gibi eş anlamlı kelimelerle birlikte daha geniş bir kullanım alanı bulur. Örneğin:

"Tuğrâ-yı sermedî ki nişân-ı müebbed est
Nakş-ı nigîn-i hâtem mühr-i (mihr-i) Muhammed est"

mühür metninde nigîn ve hâtem kelimeleri kullanılmış, bunların yanında mühr kelimesi de mihr okunuşuna imkân sağlayacak şekilde gelmiştir.¹¹² Nigîn ve mühr kelimelerinin yan yana geldiği örnekler de bulunur.

"Hemîn devlet u ikbâl-i sermed
Mübârek şod nigîn-i mühr-i Ahmed"

109 Örnek mühür metinleri şu şekildedir; "Halil ez âteş-i dūzah koned recâ-yı rehâ", "Bülbül-i gülzâr-ı rızâ şüd Halil", "Yâ Rab be-goşâ gonce-i maksûd-i Halil", "Yâ Rab be-goşâ gonce-i ümmid-i Halil", "Fez-yâb-ı gülşen-i cüdet Halil". bk. Atatürk Kitaplığı OE. Yz. 1547, s. 8.

110 "Hâk-i reh-i sâkî-i kevser Ali", "Kalem be-levh-i felek zed rakam be-hatt-i celî / Be-ceng-i saf-güşâ şod livâ-i feth-i Ali", "Muhammed şehr-i ilm oldu Alî bâb". bk. Atatürk Kitaplığı OE. Yz. 1547, s. 14.

111 "Nigîn-i şeref bād mühr-i Süleyman", "Sezâ-yı hâtem-i devlet-i Süleyman", "Hudâyâ fâik eyle mühr-i mihrinle Süleymânı", "Behre-yâb-ı feyz ola yâ Rab Süleyman hâtemi", "Behre-yâb-ı feyz ola yâ Rab Süleymân hâtemi", "İnâyet ger күned ber bende Sultân / Eger mûrî buved kerded Süleymân". Atatürk Kitaplığı OE. Yz. 1547, s. 7.

112 Muhyiddin el-Karabâğî, Atrf Efendi Eki 1141, v. 273a. Benzeri bir mühür metni bazı değişikliklerle şurada da geçer. bk. Ebu'l-Leyes es-Semerkanî, Mehmed Ağa Camii 127, v. 1b, 229a.

mühründe görüldüğü üzere nigîn ve mühür kelimeleri birlikte kullanılır.¹¹³

Mühür ve mihr kelimelerinin Arapça yazımlarının aynı olması, cinaslı kullanımlar yoluyla iki farklı okumaya imkân tanıyarak manada katmanlaşma yaratır, bu kelime oyununa mühür metinlerinde sıklıkla rastlanır. Örneğin “Nâme-i men rûz-i âhir ey Hudâ / Mühür kon ez mihr-i hatm-i enbiyâ / Abdulbâkî b. Mahmûd” metninde mühür ve mihr kelimelerinin yer değiştirmesi, anlamı kökten değiştirmeksizin katman hâline getirir.¹¹⁴ Benzer biçimde mihr-i muhabbet ile mühür-i muhabbetin, ya da mühür-i Muhammed ile mihr-i Muhammed’in birbirinin yerine kullanılabilirdiği örnekler mevcuttur.¹¹⁵

Bu bağlamda yalınlığıyla öne çıkan bir örnek, Şeyh Vefa adıyla bilinen Muslihuddin Mustafa b. Ahmed’in Yekmu0139 numaralı mührüdür; metin yalnızca “Mühür-i Vefâ” ibaresinden oluşur. Ancak bu ifade, klasik şiirde yaygın bir mazmun olan “mihr ü vefâ”ya gönderme yaparak “Mihr-i Vefâ” şeklinde de okunabilir. Son olarak, hâtem, mühür ve mihr kelimelerinin birlikte kullanıldığı kalıplarda, “Be-mihr-i hâtem-i mühür-i nübüvvet” ifadesiyle tüm bu kavramların yan yana getirildiği görülmektedir.¹¹⁶

2.3. Ayetler, Hadisler ve Kelâm-ı Kibarlar ile Yapılan İsimsiz Mühür Metinleri

Bazı mühür metinleri “abduhu (şahıs ismi)” ya da doğrudan bir isim içermeksizin, ayet, hadis, şiir veya kelâm-ı kibar iktibasları üzerinden kurulmuştur. Bu tür örneklerde mühür sahibine gönderme, metnin kinayeli okunması yoluyla sağlanır. Nitekim “Selâmun alâ İbrâhîm” ifadesi Sâffât suresinin 109. ayeti olup, Mühür Veritabanı’nda İbrahim Said (Yekmu0174), Debbağzade İbrahim Efendi (Yekmu0271) ve Müderris İbrahim b. Mehmed Paşa’ya (Yekmu0490) ait mühürlerde, istifleri farklı olmakla birlikte aynı metinle kullanılmıştır. Benzer telmihler hadis iktibasları yoluyla da kurulabilmektedir. Örneğin İbn Mâce’nin Ebu Hüreyre’den rivayet ettiği “li-Küllü nebiyyin refîkun fi’l-cenneti ve refîkî fîhâ Osman” hadisi, Osmanlı mühürleri bağlamında mühür metni olarak kullanılarak Osman isimli kişilere

113 *Tefsîru Süreti’l-İhlâs*, Halet Efendi 40, 1a. Sadece “hemîn” kelimesinin “zihî” kelimesi ile değiştirildiği bir metin için bk. Yekmu0259.

114 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0308” (Erişim 1 Haziran 2023). İki kelimenin aynı mühür metninde tenasüple kullanılıp birbirinin yerine kullanılmasının anlamı bozacağı bir kullanım için bk. “Mihr u muhabbet mühür urdu câna / Hâcet ne Ahmed nâm u nişâna” “Yekmu0219”.

115 “Der dilem şod ezeli mihr-i Muhammed Hâlis” (s. 17), “Be-dih mâ râ ilâhî ömr-i sermed / Be-hakk-ı gevher-i mihr-i muhabbet” (s. 17).

116 “Be-mihr-i hâtem-i mühür-i nübüvvet / Lenâ iftah ilâhî bâb-ı rahmet, el-Fakîr Mustafa b. Abdulkerim” “Yekmu0724”. İlgili ifade sadece sonraki şahıs isminin değişmesi ile tekrar geçmektedir. bk. “Yekmu0226”. İlgili mühür kalıbının yeni bir formülasyonla kullanımı için bk. “Be-mihr-i hâtem-i Hatm-i nübüvvet K’ez reh-i ta’zîm şud ez cân bende-i Sultan Süleyman Şâh İbrâhîm”, Yekmu0072.

atıf oluşturabilmektedir.¹¹⁷

Ayet veya hadis olmayıp Arapça olan şiirler de mühür metinleri için bu türden birer malzeme temin ederek ismi doğrudan değil, dolaylı şekilde verebilir. Örneğin, İmam Bûsirî tarafından Arapça olarak kaleme alınan *Kasîde-i Bürde*'den bir beyit Muhammed isimli bir şahıs tarafından mühür metni olarak seçilmiştir.

“Fe inne lî zimmetün minhu bi-tesmiyetü
Muhammeden ve huve evfe'l-halki bi'z-zimemi”

Kasîde-i Bürde mütercimi Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa tarafından “Benim için ol Hazretle ahd ü mîsâk vardır, zîrâ isimim Muhammed'dir. Ve ol Hazret ise ahd ü mîsâka kâffe-i mahlûkâtan ziyâde vefâ edicidir.” şeklinde çevrilen beyit, Muhammed/Mehmed isminin kullandığı bir mühür metnidir.¹¹⁸ Beytin içindeki Hz. Peygamber referansları kişinin kendi temsilini kurduğu dinî referansları sergilerken tevriyeli bir şekilde mührün sahibinin ismine de işaret eder.

Kutsal bir metinden seçilmiş olmamakla beraber kelâm-ı kibar denebilecek metinlerin de doğrudan herhangi bir isim içermeksizin mühürlere taşınabileceği görülür. Örneğin Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin mührü “Muhabbetü Mustafa behcetün alâ kalbî”dir.¹¹⁹ Metnin içinde yan yana bulunan iki kelime esasında, metnin anlam dairesinde mührün sahibi olan şahsa direkt bir referans değilse de mührün sahibi olan şahsa bir ima ve işaret taşır.

Bu tür mühür metinlerinin nasıl anlamlandırılacağı ve kime nispet edileceği konusunda, metnin cinaslı yapısının yanı sıra istifin de yol gösterici olabileceği görülmektedir. Nitekim Ali isminin Arapça yazılışının (علي) ‘alâ harf-i cerrîyle benzerliği, mühür metinlerinde bilinçli biçimde kullanılır. Şehid Ali Paşa'ya ait “Tevekkal ale'llâhi bi's-sıdkî tazfer” ibaresinde, ‘alâ/'Ali kelimesinin istifte öne çıkarılması bu duruma örnektir.¹²⁰ Metinde açık bir isim bulunmasa da istif yoluyla Ali ismine gönderme yapılmaktadır. Bu mührün Şehid Ali Paşa'nın temellük notları altında sıkça yer alması da bu nispeti destekler. Benzer biçimde “Men tevekkele ale'llâhi kefâhu”

117 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0545” (Erişim 1 Haziran 2023).

118 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0202” (Erişim 1 Haziran 2023); SK, Esad Efendi 59, 1a. Bünyamin Ayçığeği, “Bûsirî (ö. 696/1297?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15 (2015): 82.

119 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0404” (Erişim 1 Ocak 2023).

120 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0185” (Erişim 14 Haziran 2023).

ibaresi de Ali isimli bir mühre aittir; burada ‘alâ harf-i cerri, istifte Ali ismini karşılayacak biçimde göstergesel olarak kullanılmıştır.¹²¹

Resim 4. Şehid Ali Paşa'ya nispet edilen mühür. “Tevekkel alellâhi bi’s-sıdkı tazfer”, Yekmu0185.

Benzeri bir durum, Şehid Ali Paşa koleksiyonunda 215, 216 ve 2187 numaralı nüshaların 1a sayfasındaki mühürlerde de görülür. “Mâ raâhu'l-müslimûne hasenen fe-hüve inde'llahu hasenün” hadis metni, istifin yönlendiriciliği ve hemen üzerindeki sahiplik notunun Yenişehir kadısı Hasan b. Ahmed'e ait olması sayesinde Hasan isimli bir şahsa nispet edilebilmektedir. Burada hasen kelimesi doğrudan bir şahıs ismi olarak değil, bir durumun niteleyicisi olarak kullanılmış olmasıyla birlikte, istifte Hasan kelimesinin baskınlığı ve mührün bağlamı, bu mührün Hasan isimli şahsa nispetini mümkün kılar.¹²² Süleymaniye müftüsü Mahmud Efendi'nin “Yâ Allâhu'l-mahmûd fî külli fi'âlihî” metnine sahip mührü de şahıs isminin mühür metninde ilgisiz bir bağlam ve gramatik sentaks içerisinde kullanılmasını örnekleyen bir misaldir.¹²³

Yukarıda geçen durumlardan ayrı olarak, mühür metni kinaye üzerinden dahi olsa bir isim içermemesine rağmen harflerin benzerliğinden faydalanılarak oluşturulan mühür metinlerinden en ilginç İffet Efendi'nin 1170 (1756-7) tarihli mührüdür. Mührün “büşrâ leke in sâa'feti'l-akdâr”¹²⁴ şeklindeki metni Arapça'dır.

121 Atatürk Kitaplığı OE. Yz. 1547, s. 14.

122 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0372” (Erişim 1 Haziran 2023).

123 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0372” (Erişim 1 Haziran 2023).

124 بشرى لك إن ساعدت الأقدار

Metnin yazımında sâ'afet kelimesinin son kısmı açık bir şekilde belirgin yazılarak (عفت) mührün sahibinin kim olabileceğini âdetâ hissettirir.¹²⁵

Resim 5. İffet Efendi'nin şahıs mührü. Yekmu0551.

Ayet, hadis, şiir ve kelâm-ı kibâr türünden mühür metinleri çoğu zaman açık bir şahıs ismi içermeyen, tevriyeli kullanım ve istif yoluyla sahibine işaret edebilir. Ancak bu karinelerin yetersiz kaldığı durumlarda, mührün sahibi sahiplik kaydı ya da sürekli birlikte kullanıldığı başka bir mühür gibi dış referanslar üzerinden anlaşılabilir.

Dış referanslar yoluyla mührün sahibinin tespit edilebildiği örneklerde, ilk karine çoğu zaman temellük kaydıdır. Nitekim Halet Efendi 606 numarada yalnızca “Maşaallah” ibaresini taşıyan mühür, hemen üzerindeki temellük kaydı sayesinde Gençpaşazade İbrahim'e ihtiyatla nispet edilebilir.¹²⁶ Benzer biçimde, ayet, hadis ya da kelâm-ı kibâr içeren mühürler, sürekli birlikte kullanıldıkları başka mühürler aracılığıyla da anlamlandırılabilir. Örneğin Fazıl Ahmed Paşa'ya ait “İnnemâ li-küllî imri'in mâ nevâ” metinli mühür, vakıf mührüyle düzenli biçimde yan yana kullanılması sayesinde şahıs mührü olarak yorumlanabilmektedir.¹²⁷ Benzeri şekilde Mustafa Sıdkî Efendi de hem temellük mührünü de hem de kelâm-ı kibâr içeren şahıs mührünü bir örüntü ve özdeşim oluşturacak şekilde yan yana kullanır. “Mâşâallâh lâ kuvvete illâ billâh” yazılı mühürü ile “Min mütemellekâtî'l-fakîr el-Hâc Mustafâ Sıdkî gufira lehu” yazılı temellük mührü sürekli yan yana kullanıldığı için “Mâşâallâh lâ kuvvete illâ billâh” mührünün, dış bir referans sayesinde sahibine yönelik bir yorum

¹²⁵ Mührün İffet Efendi'ye aidiyeti, mührün hemen üzerindeki sahiplik notundan da teyit edilebilir. Sipâhizâde, Ragıp Paşa 1059, 1a.

¹²⁶ TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0173” (Erişim 1 Haziran 2023).

¹²⁷ TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0012, Yekmu0046” (Erişim 1 Haziran 2023).

yapılabilir.¹²⁸ Bu türün tespiti için özellikle düzenli bir surette yan yana görmek önemlidir.

Mühür metni olarak ayet, hadis veya Arapça sözleri tercih eden örneklerde, kimi zaman iç ya da dış karinelerin yokluğu sebebiyle metnin belirli bir şahsa nispeti mümkün olmayabilir. Nitekim “Kuli’l-hayra fe-illâ fe’skut” hadisinin mühür metni olarak benimsendiği örnekte, ne metnin kendisi ne istifi ne de mühür dışı bir kayıt, isim açısından bir yorum yapmaya imkân tanır.¹²⁹ Benzer biçimde “Men sabera zafera” ibaresi de farklı istif ve mühürlerde metin olarak karşımıza çıkabilmektedir.¹³⁰ Bu tür bir belirsizliği bertaraf etmek amacıyla, Aşir Efendi’nin söz konusu ibareyi “Âşir” şeklinde kendi adını ekleyerek kişiselleştirdiği ve böylece metni şahsına nispet edilebilir hâle getirdiği düşünülebilir.¹³¹

Sonuç Yerine

Bu yazı, Osmanlı merkezî bağlamında üretilmiş mühür metinlerine genel bir bakış sunmakta ve bu metinleri bir tasnife tabi tutmaktadır. Mühür metinleri, şahsın edebî temsilini kuran ve Osmanlı kültürel-edebî ortamının bir uzantısı olan metinler olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede, farklı şahıslara nispet edilen mühür metinlerinin, ortak bir gelenek içinde oluşmuş kalıpların kişisel uyarlamaları olduğu gösterilmiştir. Çalışmanın amacı, arşiv ve yazmalarda karşılaşılan mühür metinlerinin okunurluğunu artırmak ve bu metinleri edebiyat tarihi açısından tartışmaya açmaktır. Bu doğrultuda mühür metinlerinin oluşum süreçlerine dair sorular gündeme getirilmiştir.

Mühür metinlerini anlamlandırmak ve okunmalarında bir farkındalık oluşturmak için uyarlanan tasnifte, mühür metinlerine dört farklı tema etrafında şekillenen kalıplar çerçevesinde karşılaşılabileceğimize dikkat çektim. İsmi yalın bir şekilde sunulduğu ilk temada isim, sadece ben-de, abduhu, el-fakîr kelimeleri ile birlikte gelir. Bunun bir istisnası olarak ismi önünde genelde Arapça ve bazen Farsça olmak üzere ayet, hadis, kelâm-ı kibar iktibasları gelebilir. İkinci grupta ise tevekkül manası etrafında birleşen çeşitli fiil köklerinden türeyen kelimelerle yapılan metinler

128 İbn Nüceym, Esad Efendi 520, 1a; Muhammed el-İsferâyîni, Ayasofya 4576, 1a; Nevres-i Kadîm, Galata Mevlevihanesi 82, 1a; Kevâkibî, Aşir Efendi 17, 1a.

129 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0523” (Erişim 11 Haziran 2023).

130 Örneğin Yekmu0531’deki mühür buna örnek verilebilir. Sadece bu ibareyi taşıır.

131 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0085” (Erişim 1 Haziran 2023). Mühür metnini ismi ihtiva etmeyen bir başka örneği “Yekmu0531”’de yer alır.

sıralanmıştır. Üçüncü tema dua temalı metin kalıplarıdır. Genellikle Farsça mühürlerin bu şekilde kullanıldığı görülse de Türkçe ve Arapça dua kalıpları da karşımıza çıkması muhtemel dillerdir. Son temada ise isme çeşitli sıfatların art arda eklenmesiyle oluşan, terkipler şeklindeki metinler incelenmiştir. Bu listelerin amacı kapsayıcı bir veri ortaya koymanın ötesinde mühürler ve metinleri üzerinde konuşma ve tartışma alanı yaratmaktır. Bu manada tam anlamıyla çerçeveleyici bir veri sunduğu iddiasından uzaktır.

Mühür metinleri tartışması kapsamında bu metinde şimdilik ele alınmayan konulardan biri, etrafında görece uzun metinlerin yer aldığı merkezi paftalı, badem ya da yuvarlak biçimli mühürlerdir. Bu tür mühürlerde orta paftada negatif şekilde “Tevekkülî alâ Hâlıkî” yahut yalnızca şahıs adı yer alırken, çevresi Arapça veya Farsça manzum metinlerle kuşatılır. Nitekim yuvarlak formdaki Yekmu0307 numaralı mühür de merkezindeki “Tevekkülî alâ Hâlıkî” ibaresinin etrafında düzenlenmiş bir metinle dikkat çeker.

“Bende-i âl-i Muhammed Mustafa
Hâk-i pâ-y-ı Çâr-yâr-ı bâ-safâ”

şeklinde bir manzume getirir.¹³² Yekmu0607 numarada bu sefer badem şeklinde olan mührün ortasındaki paftada negatif hâlde “el-fakîr Ahmed b. Hacı Ferhad” metni varken etrafında Arapça

“Elâ lâ tahzen ihvânü'l-beliyye
Fe-li'r-rahmâni eltâfun hafiyye”

metni yer alır.¹³³

Resim 6: Yekmu0607. Örnekte, mührün ortasındaki paftanın negatif (yazı siyah, zemin boş) olduğu da rahatlıkla görülebilir.

¹³² Bir diğer orta paftalı yuvarlak mühür “Yekmu0308”dir.

¹³³ “Yekmu0525” benzerlik arz eden badem şekilli bir başka mühürdür.

Yukarı bahsedilen kalıp ibarelerin ötesinde metinler taşıyan bu türden mühürler, kimler tarafından tercih edil(ebil)miştir? Dahası “Bu mühürlerin kenar metinleri hakkında konuşmak ne şekilde mümkündür? Sahibine metin konusunda esneklik bahşeden böyle bir mührün ima ettiği yahut yüklü olduğu değerler neler olabilir?” gibi sorular şimdilik tartışmamız dışında kalmıştır.

Bu yazının kapsamı dışında kalan bir diğer mühür grubu, Arapça, Farsça ve Türkçe dışındaki dillerde hazırlanmış mühürlerdir. Özellikle on dokuzuncu yüzyıldan itibaren Batı dillerini de içeren iki ya da üç dilli mühürler yaygınlaşmıştır. Gayrimüslim cemaatlere mensup kişiler veya yabancı misyonlarla gelenler tarafından kullanılan bu mühürler, hem zaman aralığı hem de tarihsel bağlam farklılığı nedeniyle çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Resim 7: SK, Atıf Efendi Eki 1727, 88a.

Bu çalışma, Osmanlı modernleşmesi sonrasındaki pratikler gibi, modernleşme öncesinde imparatorluğun yerli cemaatleri arasında paylaşılan mühür pratiklerinden doğan kültürler arası kesişimlere de odaklanmıştır. Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi kütüphanesindeki Ortaçağ tarihli bir Süryanice yazmaya basılmış, merkez paftasında Arap harfli “Tevekkeltü alâ Hâlîkî” ibaresi bulunan Süryanice mühür Osmanlı geleneğiyle örtüşse de bu tür örnekler kapsam dışında tutulmuştur.¹³⁴

Bu yazı, erken modern dönemde kullanılan şahıs mühürlerinin metinlerine odaklanmaktadır. Başka bir inceleme gerektiren vakıf mühürleri, farklı anlam bağlantıları sebebiyle kapsam dışında bırakılmıştır. Benzer şekilde kütüphane vakıf mühürlerinin şekilsel süreklilik ve kırılmalarını

¹³⁴ Gizem Erten, “Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Kütüphanesi Koleksiyonuna Ait El Yazmasının Kodikolojik İncelenmesi ve Konservasyonu” (Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2023), 43-44.

ele alan ayrı bir çalışma da mümkün görünmektedir. Çalışma dışında tutulan bir diğer mühür grubu ise Arapça “temellekehu”¹³⁵ veya Farsça söz diziminde kullanılan “mâlik-i”¹³⁶ ibareleriyle mülkiyeti açıkça ifade eden temellük mühürleridir. Sayıları ve görünürlükleri sınırlı olan bu mühürler de şimdilik inceleme alanına dâhil edilmemiştir.

Benzer biçimde, mühür metinlerinin dağılımı ve dolaşımına ilişkin bir tartışma yürütülmemiş, bu süreci mümkün kılan vasatlar ortaya konmamıştır. Ortak bir külliyyattan beslendiği düşünülen mühür metinlerinin kamusalının hakkâk defterleri aracılığıyla mı, yoksa yazma kitapların zahriyeleri ve bürokratik belgeler gibi farklı bağlamlar üzerinden mi sağlandığı sorusu, çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Bu yazının kapsamı dışında kalan önemli sorular da bulunmaktadır. Metin, mühür metinlerini çözümleyebilmek adına bilinçli olarak ahistorik bir yaklaşım benimsemiş; ancak bu tercih, tarihselleştirme meselesini büyük ölçüde dışarıda bırakmıştır. Bu bağlamda, belirli mühür metni türlerinin belli dönemlerde yoğunlaşmış ya da ortak bir kamusallığı paylaşan coğrafyalara ait olup olmadıkları cevapsız kalmıştır. Örneğin, mühürlerinde “Gül-i murâd-ı (şahıs ismi) hemîşe handân bâd” metnine sahip kimselerin, birbirlerine zamansal açıdan çok da uzak olamayacakları bir dönemdaşlığı paylaştıkları düşünülebilir mi? Benzer biçimde, mühürlerde Arapça’dan Farsça’ya (ve sınırlı ölçüde Türkçe’ye) yönelimin hangi tarihsel dönüşümlerle ilişkili olduğu da tartışılmamıştır. Erken dönemde genelde “el-Vâsik bi’l-meliki’l-ilâh (şahıs ismi)” şeklinde gelen metinden erken modern dönemde artan çeşitliliğe geçişin zihniyet değişimine mi yoksa kullanım alanlarının genişlemesine mi işaret ettiği ve mühür süslemelerinde görülen tırfil, karanfil, çark-ı felek gibi motiflerin dönemin estetik beğenileriyle nasıl ilişkilendirilebileceği ise ileride ele alınması gereken sorular olarak bırakılmıştır.

Mühürler hakkında cevaplanması gereken temel soru, mühür metinleri ve şekillerinin bireylerin kamusal temsiliyetini nasıl kurduğudur. Başka bir ifadeyle, mühür metinleri mühür sahibinin toplumsal konumu, kimliği ve mesleğine dair veriler sunabilir mi? Bir kadı, müderris ya da mültezim için daha dar bir metin külliyyatı düşünülebilir mi; tercih edilen dil ya da

135 TÜYEK Mühür Veritabanı, “Yekmu0194” (Erişim 13 Haziran 2023), “Temellekehü yedü'l-fakîr eş-Şeyh Mehmed Kemâleddin el-Harîrî el-Halvetî afâ anhu 1288”. “Yekmu0652, Temellekehü'l-fakîr Muhammed Emin ufiye anhu 1187”.

136 İbn Hişâm, Şehid Ali Paşa 2518, 1a. “Mâlik ber-în zibâ mücellled Mustafâ b. Muhammed”

mühür boyutları bu konuda ne söyler?¹³⁷ Meslek değişimleri veya statü yükselişleri mühür metni ve boyutlarında değişimi beraberinde getiriyor muydu? Bu sorular şimdilik cevapsızdır.

Bu makale, belli bir metinler havuzundan beslenen mühür metinleriyle sınırlı kalmıştır. Oysa bu külliyyatın dışında kalan, nevi şahsına münhasır mühürler farklı okumalar sunar. Örneğin Hacı Beşir Ağa'nın yenilikçi istifli ve taklit edilmemiş vakıf mührünün ima ettiği yegânelik, onun politik merkeziliğiyle birlikte okunabilir mi?¹³⁸ Benzer şekilde "Alaybeylerinden" şeklinde kaydedilen ve "Müheyminâ tu muvaffak künem be-lutf-ı Azîm / Be-hürmet-i şeref-i nesl-i pâk-i İbrâhîm" metnini taşıyan mühür, nadir bir musanna manzume sunar. Bu durum metnin sahibine dair neyi ima eder?¹³⁹ Mühür çalışmaları hâlen bakir bir alandır ve bu çalışma, bu sorular için bir mukaddime niteliği taşımaktadır.

137 Bu türden sorulara cevap vermekten uzak olmakla birlikte giriş seviyesinde bu türden sorular üzerinde düşünmeye davet eden bir yazı için bk. Nimet İpek, TÜYEK Mühür Veritabanı, "Dönüşen Kimlikleri Belgelemek: Osmanlı Bireylerinin Yeniden Mühür Kazıtma Pratikleri Üzerine Gözlemler" (Erişim 13 Haziran 2023).

138 Bahsi geçen mühür veri tabanında Yekmu0007 künyesi ile kayıtlıdır.

139 Atatürk Kitaplığı OE. Yz. 1547, s. 8.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
Teşekkür	Bu yazının konusu olarak mühür metinlerinin küçük bir korpustan beslendiği ve seçilen metnin şahsın ismine uyarlanarak kullanıldığı fikri Yazma Eserler Kurumunun erişime açtığı Mühür Veritabanı'nı hazırladığımız esnada dikkatimi çekmişti. Sonradan gördüğüm, mühür metinlerini listeleyen Atatürk Kitaplığı OE. Yz. 1547 gibi kaynaklar ve akademik çalışmalarım da edindiğim deneyim de bu fikri perçinlemiştir. Veritabanının hazırlık sürecinde her açıdan dostane rehberliği için Tenzile Derin Şahal'a ve yoldaşlığı için Serra Bostan'a gönülden teşekkür ederim. Ayrıca bu yazının muhtelif versiyonlarını okuyarak kıymetli yorumlarını paylaşan Prof. Dr. Berat Açıl, Prof. Dr. Sadık Yazar, Dr. İsmet İpek, Dr. Melek Yalvaç ve Gülsüm Gülsev Şanver'e teşekkürlerimle. Tüm hatalar şüphesiz tarafıma aittir.

Author Details Yazar Bilgileri

Nimet İpek¹ (Öğr. Gör. Dr.)

1 Dr., Sabancı Üniversitesi, Tarih Bölümü; Öğr. Gör. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, Seçmeli Eğitim Merkezi, İstanbul, Türkiye

☎ 0000-0002-2678-2747

✉ nimet.ipek@sabanciuniv.edu

Kaynakça/References

- Ager, B. "Islamic Amuletic Seals: The Case of the Carolingian Cross Brooch from Ballycottin." *La science des cieux* içinde, ed. R. Gyselen, 211–218. *Res Orientales* 12 (1997).
- Ahîzâde, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2744.
- Ahmed, Asad Q. *Palimpsests of Themselves: Logic and Commentary in Postclassical Muslim South Asia*. Oakland, CA: University of California Press, 2022.
- Aleaddîn es-Semerkindî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 283.
- Arabzâde, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 759.
- Atatürk Kitaplığı OE. Yz. 1547.
- Ateş, Azer Mona. "Kenzü'l-İktisâb: Mühür Oymacılık Sanatı ve İlgili Zanaatlara Dair Manzum Risâle." TÜYEK Mühür Projesi: Araştırma Notları. Erişim 15 Tem-

muz 2025. <https://muhuryek.gov.tr/arastirma-notlari/6/kenzul-iktisab-muhur-oymacilik-sanati-ve-ilgili-zanaatlara-dair-manzum-risale>

Ayçiçeği, Bünyamin. "Bûsîrî (ö. 696/1297?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi." *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15 (2015).

Aynî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2777

Bal, Nurcan. *İstanbul Deniz Müzesi Osmanlıca Mühür ve Damga Koleksiyonu*. İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü, 2008.

BOA, AE.SOSM.III 17-1166.

Ceddî, Muhammed Cevad. *Dânişnâme-i Mühr ve Hakkâkî der İrân*. Tahran: Müessesesi-i Te'lîf, Tercüme ve Neşr-i Âsâr-ı Hünerî, 1392/2013.

Ceddî, Muhammed Cevad. *Mühürhâ ve Nakş-ı Mühürhâ der Sâzmân-ı İsnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi İrân*. Tahran: Sâzmân-ı İsnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi İrân, 1396/2017.

Dâvûd-i Karsî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 5305.

Dâvûd el-Antâkî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2027.

Dîvânü'l-Edeb, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2676.

Edhem, Halil. *Müze-i Hümayun Kurşun Mühür Kataloğu: Arap, Bizantin ve Osmanlı Kurşun Mühürlerine Mahsustur*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1321 [1904].

Erten, Gizem. "Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Kütüphanesi Koleksiyonuna Ait El Yazmasının Kodikolojik İncelenmesi ve Konservasyonu." Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2023.

Ebû Abdullah er-Râzî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 332M.

Ebu'l-Leys es-Semerkindî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmed Ağa Camii 127.

Geylânî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2303.

Gövsâ, İbrahim Alaettin. "Mühür Edebiyatı." *Yedigün* 713 (3 Kasım 1946).

Hammer-Purgstall, Joseph von. *Abhandlung über die Siegel der Araber, Perser und Türken*. Viyana: Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1849.

Hammer-Purgstall, Joseph von. *Osmanlı Mühürleri*. Çev. Ümit Öztürk. İstanbul: Pera Yayınları, 1999.

Hâşim el-Herevî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2158.

Hâşiye alâ Şerhi'l-Miftâh, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2216.

Harîrî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2154.

İbn Arabşah, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, Ayasofya 147.

İbn Hişâm, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2518.

İbn Hişâm, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2520.

İbn İvâz el-Kirmânî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2058.

İbn Nüceym, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 520.

İbn Yaîş, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2480.

İbnü'l-Arabî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa 61.

İbnü'l-Hâîm, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi , Şehid Ali Paşa, 2706.

İbnü'l-Kütübî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi , Şehid Ali Paşa, 2087.

İpek, Nimet. “Âyîn-i Nigîn-i Şehinşâhî (Şehinşahlık Mührü Geleneği).” TÜYEK Mühür Projesi: Araştırma Notları. Erişim 15 Temmuz 2025. <https://muhuryek.gov.tr/arastirma-notlari/9/ayin-i-nigin-i-sehinsahi-sehinsahlik-muhru-gelenegi>

İpek, Nimet. “Dönüşen Kimlikleri Belgelemek: Osmanlı Bireylerinin Yeniden Mühür Kazıtma Pratikleri Üzerine Gözlemler.” Mühür Projesi: Araştırma Notları. Erişim 15 Temmuz 2025. <https://muhuryek.gov.tr/arastirma-notlari/3/donusen-kimlikleri-belgelemek-osmanli-bireylerinin-yeniden-muhur-kazitma-pratikleri-uzerine-gozlemler>

İpek, Nimet – Serra Bostan. “Mühür Tarihi İçin Yeni Bir Kaynak: Atatürk Kitaplığı OE. Yz. 1547 Numarada Kayıtlı Mühür Metinleri Mecmuası ve Mühürler Hakkında Düşündükleri.” *Müteferrika* 65 (Yaz 2024/1): 147–171.

İsferâyînî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2490.

James, David L. “Koranverse en Miniature: Orientalische Talismane und Siegel aus Geschnittenen Steinen.” *Kunst & Antiquitäten* 2 (1981).

Kalus, Ludvik. *Catalogue of Islamic Seals and Talismans*. Oxford: Clarendon Press, 1986. Erişim 15 Temmuz 2025. <http://jameelcentre.ashmolean.org/collec>

tion/7/10228/10248

Karaçelebi Muhyiddin, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 789.

Kemâlpaşazâde, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 59

Keşkîbî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi 17.

Kut, Günay – Bayraktar, Nimet. *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1984.

Kut, Günay – Bayraktar, Nimet. *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*. İlavelerle haz. Tenzile Derin ve Ahmet Çınar. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021.

Kurtoğlu, Aykut. “Mührün Söyledikleri: Mühürler Sahiplerine Dair Neleri Belirtir?” TÜYEK Mühür Projesi: Araştırma Notları. Erişim 11 Temmuz 2025. <https://muhuryek.gov.tr/arastirma-notlari/2/muhrun-soyledikleri-muhurler-sahiplerine-dair-neleri-belirtir>

Kütükoğlu, Mübahat. *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Liebreuz, Boris. “What’s in a Seal? Identification and Interpretation of ‘Abd al-Bâqî Ibn al-‘Arabî’s (ö. 971/1564) Seal and Its Function.” *Journal of Islamic Manuscripts* 13 (2022): 55–80.

Liebreuz, Boris. “Endowment Seals.” *The Library of Aḥmad Pasha al-Jazzār: Book Culture in Late Ottoman Palestine* içinde, haz. Said Aljoumani, Guy Burak ve Konrad Hirschler, 207–218. Leiden: Brill, 2025.

Mecmâtü’l-Mesâîl’l-Fıkhiyye, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 940.

Muhammed b. Hasan, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 939.

Muhammed el-İsferâyînî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4576.

Muhyiddîn el-Karabâğî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi Eki 1141.

Murat Abdukarimov, Beyza. “Gülzâr-ı Savâb Nüshalarında Kullanılan Mühürler Üzerinden Bir Okur Profili Çıkarma Teşebbüsü.” *Klasik Divan* 1/1 (2024): 144–162.

Mühür Koleksiyonu. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Arkeoloji Müzesi 1650.

Mühür Mecmûası. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, TİEM 2212, 2213.

Mühür ve Damga Numuneleri. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi Eki 1727, 1728.

Müstakimzade Süleyman Sadeddin. *Tuhfe-i Hattâtîn*. haz. Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.

Nasîruddîn et-Tûsî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa 913.

Nevres-i Kadîm, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi 82.

Okçuzâde, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 355.

Orman, İsmail. *Askerî Müze Mühür, Damga ve Kaşe Koleksiyonu*. İstanbul: Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, 2011.

Osmanlı Tılsım Mühürleri: Haluk Perk Koleksiyonu. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2010.

Overton, Keelan ve Jake Benson. "Deccani Seals and Scribal Notations: Sources for the Study of Indo-Persian Book Arts and Collecting (c. 1400–1680)." *The Empires of the Near East and India: Source Studies of the Safavid, Ottoman, and Mughal Literate Communities* içinde. 2019.

Ömer el-Kazvîni, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 265.

Porter, Venetia. "Amulets Inscribed with the Names of the Seven Sleepers of Ephesus in the British Museum." *Word of God, Art of Man* içinde, ed. Fahmida Suleman, 123–134. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Porter, Venetia. *Arabic and Persian Seals and Amulets in the British Museum*. London: British Museum Press, 2011. Erişim 15 Temmuz 2025. <http://www.islamicmanuscripts.info/reference/books/Porter-2011-Arabic-Persian-seals-amulets-BM.pdf>

Rabino di Borgomale, Hyacinth Louis. *Album of Coins, Medals, and Seals of the Shâhs of Irân, 1500–1941*. Hertford, Eng.: S. Austin and Sons, Oriental and General Printers, 1945. Erişim 15 Temmuz 2025. <https://www.islamicmanuscripts.info/reference/books/Rabino-1945-Coins/Rabino-1945-Coins-000-025.pdf>

Rahmetî b. Ataullah. *Kenzü'l-İktisâb der Fenn-i Mühr-Kenî ve Hünerhâ-yi Vâbeste*. Haz. Arif Nevşâhî. Tahran, 1387/2008.

Rogers, J. M. "Islamic Seals." *7000 Years of Seals* içinde, ed. Dominique Collon, 185–204. London: British Museum Press, 1997.

- Saîd Nemedpûş, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 740.
- Sarıkaya, M. Saffet. "Bektâşî-Alevîlerde Bir Dua: Nâdı Ali." *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998): 17–31.
- Sezer Aydın, Elif. "Hikâye Yazmaları Üzerindeki Şahsî Mühürler ve Kitap Sahipliği." TÜYEK Mühür Projesi: Araştırma Notları. Erişim 15 Temmuz 2025. <https://muhur.yek.gov.tr/arastirma-notlari/4/hikaye-yazmalari-uzerindeki-sahsi-muhurler-ve-kitap-sahipligi>
- Sipâhîzâde, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa 1059.
- Suyûtî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2542.
- Süleymân ed-Dimaşkî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 734.
- Şem'î, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2129.
- Şerhu Ebyâtî'l-Îzâh, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2229.
- Şerhu Erbaîni'n-Nebeviyye, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 469.
- Tabelâvî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2745.
- Takiyyüddîn es-Sübki, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2257.
- Teşîru Sûreti'l-ihlâs*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 40.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Topkapı Sarayı Müzesi Mühürler Seksiyonu Rehberi = Guide Book of the Seals Section of Topkapı Saray Museum*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi, 1959.
- Yusuf el-Bedî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2219.
- Zeylaî, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 828.
- Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Mühür Veritabanı, "Yekmu0004, Yekmu0007, Yekmu0011, Yekmu0012, Yekmu0020, Yekmu0028, Yekmu0032, Yekmu0037, Yekmu0039, Yekmu0044, Yekmu0045, Yekmu0046, Yekmu0049, Yekmu0069, Yekmu0072, Yekmu0085, Yekmu0089, Yekmu0099, Yekmu0100, Yekmu0105, Yekmu0126, Yekmu0139, Yekmu0145, Yekmu0155, Yekmu0156, Yekmu0165, Yekmu0172, Yekmu0173, Yekmu0174, Yekmu0185, Yekmu0191, Yekmu0193, Yekmu0194, Yekmu0195, Yekmu0199, Yekmu0202, Yekmu0203, Yekmu0209, Yekmu0211, Yekmu0217, Yekmu0218, Yekmu0219, Yekmu0221, Yekmu0224, Yekmu0226, Yekmu0228, Yekmu0230, Yekmu0234, Yekmu0237, Yekmu0238, Yekmu0239, Yekmu0240, Yekmu0245, Yekmu0251, Yekmu0257,

Yekmu0259, Yekmu0260, Yekmu0261, Yekmu0268, Yekmu0271, Yekmu0274, Yekmu0279, Yekmu0283, Yekmu0291, Yekmu0298, Yekmu0307, Yekmu0308, Yekmu0311, Yekmu0313, Yekmu0315, Yekmu0316, Yekmu0318, Yekmu0319, Yekmu0323, Yekmu0325, Yekmu0326, Yekmu0332, Yekmu0335, Yekmu0357, Yekmu0365, Yekmu0372, Yekmu0375, Yekmu0382, Yekmu0385, Yekmu0386, Yekmu0394, Yekmu0399, Yekmu0404, Yekmu0405, Yekmu0407, Yekmu0410, Yekmu0423, Yekmu0431, Yekmu0433, Yekmu0442, Yekmu0445, Yekmu0468, Yekmu0481, Yekmu0485, Yekmu0487, Yekmu0489, Yekmu0490, Yekmu0500, Yekmu0503, Yekmu0507, Yekmu0518, Yekmu0520, Yekmu0523, Yekmu0525, Yekmu0526, Yekmu0528, Yekmu0531, Yekmu0533, Yekmu0536, Yekmu0540, Yekmu0542, Yekmu0545, Yekmu0546, Yekmu0551, Yekmu0553, Yekmu0556, Yekmu0561, Yekmu0564, Yekmu0572, Yekmu0579, Yekmu0583, Yekmu0584, Yekmu0591, Yekmu0595, Yekmu0596, Yekmu0597, Yekmu0600, Yekmu0606, Yekmu0607, Yekmu0612, Yekmu0615, Yekmu0619, Yekmu0621, Yekmu0627, Yekmu0630, Yekmu0640, Yekmu0643, Yekmu0645, Yekmu0651, Yekmu0652, Yekmu0653, Yekmu0657, Yekmu0658, Yekmu0685, Yekmu0688, Yekmu0693, Yekmu0694, Yekmu0729, Yekmu0749, Yekmu0777, Yekmu0778, Yekmu0780, Yekmu0783, Yekmu0784, Yekmu0790, Yekmu0792, Yekmu0793, Yekmu0796, Yekmu0798” (Erişim 13 Haziran 2023)

Ekler/Appendix

Ek I

1. Aşağıdaki liste, yazı boyunca bahsedilen mühür metni kalıplarının tasnif edilmiş şeklini sunmaktadır.

- Yalın Temsiller ve Zamansız Eşlikçileri Kelâm-ı Kibarlar
- Bende (şahıs ismi)
 - o Bende-i Hüdü (şahıs ismi)
- Abduhu (şahıs ismi)
- El-Fakîr (şahıs ismi)
- Es-Seyyid (şahıs ismi)

Bu form ile zaman zaman Arapça ayet, hadis ve kelâm-ı kibarlar da eşlik edebilir. Bunlar:

- E leyse'llahu kâfin abdehu
- Yâ hafiyye'l-eltâf neccinâ mimmâ nehâf
- Yâ müfettiha'l-ebvâb iftah lenâ hayra'l-bâb
- Yâ dâfia'l-beliyyât yâ râfia'd-derecât
- Yâ muhavvile'l-havli ve'l-ahvâl havvil hâlenâ ilâ ahseni'l-hâl
- Üfevzizu emrî illallah
- Bendü'l-abdi hasedün
- Azze men kane'a zelle men tame'a
- li-Küllü şahsin mâ yenvî
- "Nâdi Ali" manzumesi
- Yemlihâ Mislinâ Mekselinâ Mernûş Debernûş Şâzenûş Kefeştatayyûş Kitmîr

2. Tevekkül Eksenli Metinler ve Kafiyeli İsimler

- El-Vâsık bi'l-Meliki'l-(esmâ-i hüsnâ) abduhu'l-fakîr (şahıs ismi)
- Abduhu'l-vâsık bi'l-Ganî (şahıs ismi) / El-Abdu'l-vâsık bi'l-Ganî (şahıs ismi)
- el-Mütevekkil ale'l-(esmâ-i hüsnâ) (şahıs ismi)
- Tevekkülî alâ Hâlikî Abduhu (şahıs ismi)
- Yâ âlimen bi-hâlî aleyke ittikâlî (şahıs ismi)
- Hasbiyallâhu [vahdehû] [ve kefâ] Abduhû (şahıs ismi)
- Hasbuke'l-(esmâ-i hüsnâ) yâ (şahıs ismi)

3. Dualar ve Hüda'dan Temenniler
 - Heme kâm-ı dil-i (şahıs ismi) hâsil bâd
 - Gül-i murâd-ı (şahıs ismi) hemîşe handân bâd
 - Yâ Rab zi to tevîk temennâ koned Ahmed
 - Hâhed ez (esmâ-i hüsnâ) (şahıs ismi)
 - "(şahıs ismi) ez (esmâ-i hüsnâ) (istenilen nesne) hâhed
 - Be-deh ya Rab murad-ı (şahıs ismi)
 - Ya Rab be-goşa (nesne ismi) (şahıs ismi)
 - Be-hakk-ı (nesne ismi) (fiil) (şahıs ismi)
 - o Yâ ilâhî Be-hakk-ı (nesne ismi) (fiil) (şahıs ismi)
 - (durum) ola [Yâ Rab] (şahıs ismi)
 - (durum) bula [Yâ Rab] (şahıs ismi)
 - Rabbi sehhil umûra (şahıs ismi)
 - Rabbi veffik umûra (şahıs ismi)
 - Ve mâ tevîkî [ve i'tisamî] illâ billah (şahıs ismi)
4. İsm-i Fail ile Gelen Müselsel Terkipler
 - Râci-i (...) (şahıs ismi)
 - Hâdim-i (...) (şahıs ismi)
 - Mazhar-ı (...) (şahıs ismi)
 - Nâil-i (...) (şahıs ismi)
 - Tâlib-i (...) (şahıs ismi)
 - Râgıb-ı (...) (şahıs ismi)
 - Hak-i kadem-i (Hz. Peygamber'in bir ismi) (şahıs ismi)

Ek II

Bu liste mühür metinlerinin Arap harfleri üzerinden takibini kolaylaştırmak amacıyla hazırlanmıştır.

1. الصور البسيطة ومرافقها الأبدية في كلام الكبار

- بنده (شخص)
- بندهُ خدا (شخص)
- عبده (شخص)
- الفقير (شخص)
- السيد (شخص)

وقد يكون هذا النموذج مصحوباً أحياناً بآيات وأحاديث وكلمات مهذبة. هؤلاء:

- أليس الله كاف عبده
- يا خفي الألفاظ نجما مما نخاف
- يا مفتاح الأبواب افتح لنا خير الباب
- يا دافع البليات يا رافع الدرجات
- يا محول الحول والأحوال حول حالنا إلى أحسن الحال
- أفوض أمري إلى الله
- بند العبد حسد
- عز من قنع زل من طمع
- لكل شخص ما ينوي
- ناد عليا مظهر العجائب تجده عوناً لك في النوائب كل هم وغم سينجلي بعظمتك يا علي يا علي يا علي
- يملحنا مكنلنا مثلينا مرنوش دبرنوش شاذنوش كفشططيش قظمير

2. أنماط النص تحت عنوان توكل

- الواصل بالملك (الأسماء الحسنى) عبده الفقير (شخص)
- عبده الواصل بالغني (شخص) * العبد الواصل بالغني (شخص)
- المتوكل على (الأسماء الحسنى) (شخص)
- توكلني على خالقي عبده (شخص)
- يا عالماً بحالي عليك اتكالي (شخص)
- حسبي الله [وحده] [وكفي] عبده (شخص)
- حسبيك (الأسماء الحسنى) يا (شخص)

3. أَمْطَاتُ النَّصِّ تَحْتَ عُنْوَانِ الدَّعَاءِ
- همه کام دل (شخص) حاصل باد
 - گل مراد (شخص) همیشه خاندان باد
 - یا رب ز تو توفیق تمنّا کند (شخص)
 - خواهد از (الأسماء الحسنی) (شخص)
 - (شخص) از (الأسماء الحسنی) (مفعول) خواهد
 - بده یا رب مراد (شخص)
 - یا رب بگشّا (مفعول) (شخص)
 - بحق (مفعول) (فعل) (شخص)
 - یا إلهی بحق (مفعول) (فعل) (شخص)
 - (حال) اوله [یا رب] (شخص)
 - رب سهل أمور (شخص)
 - رب وفق أمور (شخص)
 - وما توفیقی إلا بالله (شخص)
4. أَمْطَاتُ النَّصِّ الْمَبْنِيَّةِ عَلَى الْإِسْنَادِ وَالنَّعْتِ
- راجی (...) (شخص)
 - خادم (...) (شخص)
 - مظهر (...) (شخص)
 - نائل (...) (شخص)
 - طالب (...) (شخص)
 - خاّك قدّم (أسماء النبی) (شخص)